

SAVIVALDOS ŠIUOLAIKINĖS SISTEMOS KŪRIMAS, FORMUOJANTIS ŽINIŲ VISUOMENEI

Jonas Jasaitis

Šiaulių universitetas

Anotacija

Straipsnyje aptariama savivaldos sampratos kaita šiuolaikinėje visuomenėje. Pastaruoju metu vis labiau aštrėjantys prieštaravimai tarp valdymo institucijų ir visuomenės išryškino, kad dabartinės viešojo administravimo sistemos nebegali patenkinti visuomenės lūkesčių. Viešosios erdvės diskusijų analizė rodo, kad dažnai yra painiojamos viešosios politikos ir viešojo administravimo institucijų funkcijos. Stiprėja nieko bendro nei su savivalda, nei apskritai su demokratija neturinčių transnacionalinių finansinių susivienijimų įtaka tiek valstybių ekonominei raidai, tiek jų socialinei politikai ir net kultūrai.

Naujausių socialinių protestų analizė atskleidžia ir visuomenės susiskaldymą, pilietinių nuostatų devalvaciją, ryškų nemažos visuomenės dalies neišprusimą. Vadinamoji vartotojų visuomenė vis silpniau suvokia savo atsakomybę ir galimybes dalyvauti sprendžiant tiek vietinės bendruomenės, tiek nacionalinio ir tarptautinio lygmens problemas. Visuomenės nusivylimą ir abejingumą rodo vis pasyvesnis gyventojų dalyvavimas savivaldybių tarybų rinkimuose ir vis mažesnis pasitikėjimas į šias tarybas išrinktais asmenimis. Būtina keisti tiek savivaldos institucijų struktūrą, tiek rinkimų procedūras, tiek išrinktųjų atsiskaitymo rinkėjams sistemą.

Pagrindiniai žodžiai: savivalda, viešoji politika, viešasis administravimas, socialiniai konfliktai, pilietiškumas.

Įvadas

Savivaldos tema yra viena iš labiausiai diskutuojamų tiek Lietuvos, tiek ir kitų valstybių viešojoje erdvėje. Apie tai liudija spaudos leidiniuose, televizijos laidos, internetiniuose laikraščiuose ir socialiniuose tinkluose vykstančių diskusijų turinys. Populiariausios temos: asmenybės vaidmuo visuomenėje, piliečio galimybė, dalyvauti priimant visuomenei svarbius sprendimus, valdžios ir valstybės sampratos kaita, naujų galios centrų formavimasis globalioje erdvėje, tautos ir jos kultūrinio paveldo vaidmuo, vertybių sistemos pokyčiai. Šiame kontekste savivaldos sąvoka traktuojama labai skirtingai, pradedant visišku bendruomenės galimybių neigimu ir baigiant savivaldos instituto suabsoliutinimu ir bandymu jį priešpastatyti klasikinėms demokratijos formoms. Pateikiami patys įvairiausi susikaupusių socialinių problemų spren-

mo modeliai: nuo absoliučios diktatūros iki anarchijos.

Savivaldos pokyčių problemą sąlygoja tiek dabartinių valdymo institucijų nenusiteikimas ir negebėjimas keisti savo veiklos turinio, strateginių sprendimų priėmimo metodų ir procedūrų, tiek nepakankamas visuomenės pilietinis subrendimas. Labai ryški viešojo administravimo institucijų priklausomybė nuo politinių jėgų galios svyravimų yra viena iš didžiausių kliūčių žymiai efektyvesnių savivaldos formų paieškai ir jų įgyvendinimui. Visuomenės susitelkimą apunkina ir spontaniškos destruktivios atskirų socialinių grupių elgsenos apraiškos, jokios pozityvios išeities nesūlantys protestai, neatsakingo, neretai net itin agresyvaus elgesio plitimas.

Mūsų tyrimų tikslas – atskleisti galimybes, kaip sumažinti stiprėjančius prieštaravimus tarp valdymo institucijų ir įvairių socialinių grupių. Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti Lietuvos dabartinio savivaldos modelio neatitikimo naujai socialinei situacijai priežastis bei jas sąlygojančias aplinkybes.
2. Išnagrinėti visuomenės ir valdymo institucijų susipriešinimo apraiškas bei jų kilmę.
3. Aptarti visuomenės pilietiškumo ugdymo galimybes.
4. Pateikti pasiūlymus, kaip artimiausiu metu būtų galima socialinius prieštaravimus sumažinti.

Tyrimo hipotezės:

1. Jokia efektyvi savivalda negali susiformuoti be pilietinės visuomenės. Lietuvoje per pastaruosius du dešimtmečius visuomenės pilietiškumas ne tik nesustiprėjo, bet netgi labai ryškiai nusilpo.
2. Didelė Lietuvos gyventojų dalis sutapatina valdžios ir valstybės sąvokas.
3. Efektyvūs savivaldos modeliai gali formuotis tik tuomet, jei bus remiamasi vietos bendruomenėmis, pradedant nuo to lygmens, kai bendruomenės narių dauguma vieni kitus pažįsta ir gali apsispręsti, kuriais iš jų galima pasitikėti.

4. Savivaldos modeliai labai priklauso nuo vietovės urbanizacijos lygio.

Vadovaudamiesi šiomis hipotezėmis tyrimo objektu pasirinkome kaimiškąsias, t.y. žemo urbanizacijos lygio vietas, kuriose dauguma gyventojų yra „vietiniai“, t.y. kai jau kelios jų kartos šiose vietovėse gyvena. Tokioms vietovėms galima priskirti kaimus (su jų gyvenvietėmis ir vienkiemiais) ir mažuosius miestelius, kuriuose gyventojų skaičius, kaip taisyklė, neviršija poros tūkstančių.

Tyrimo dalykas – efektyvesnių savivaldos sistemos modelių paieška, atitinkanti šių vietovių specifiką, bei šių modelių įsijungimo į bendrą šalies savivaldos sistemą galimybes.

Atlikdami šį tyrimą, remiamės viešosios erdvės diskusijų (daugiausia spaudos ir populiariesnių internetinių tinklalapių) turinio analize, interviu su skirtingų socialinių grupių atstovais, savivaldos institucijų veiklą reglamentuojančių dokumentų analize bei mūsų organizuotų sociologinių apklausų duomenimis. Taip pat remiamės mūsų asmeniškai patirtimi, sukaupta 1992-1993 metais rengiant Vietos savivaldos ir LR teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymų projektus (darbo grupės vadovas – prof. Stasys Vaitekūnas) bei 2010-2011 metais dirbant visuomeninės organizacijos – Jungtinio demokratinio judėjimo (JDJ) Savivaldos komiteto pirmininku, o vėliau, susikūrus Nepartiniam demokratiniam judėjimui (NDJ), kuriant jo programos dalį apie savivaldos pokyčius. Be to, nagrinėjant šią temą Šiaulių universiteto Kaimo plėtros tyrimų centras 2008-2011 metais organizavo empirinius tyrimus Šiaulių rajono ir Kuršėnų kaimiškosiose, Pasvalio r. Pumpėnų ir kai kuriose kitose seniūnijose. Buvo siekiama išryškinti kaimiškųjų vietovių savivaldos sistemos tobulinimo galimybes. 2011 m. rugpjūčio mėn. buvo surengta ekonomikos ir viešojo administravimo studentų ekspedicija į Rokiškio rajoną, kurios metu tyrėme tiek rajono Vietos veiklos grupės (VVG), tiek atskirų seniūnijų veiklą, įtraukiant gyventojus į savivaldos problemų analizę ir jų sprendimų paiešką. Tyrimai tęsiasi.

1. Savivaldos pagrindas – pilietinė visuomenė

1.1. Tauta – valstybės teritorijos šeimininkė

LR Konstitucijos 2 straipsnis skelbia: „Lietuvos valstybę kuria Tauta. Suverenitetas priklauso Tautai (mūsų išryškinta – J.J.). Analogiška nuostata įtvirtinta 33 straipsnyje. 3 straipsnyje pasakyta: „Niekas negali varžyti ar riboti Tautos suvereniteto, savintis visai Tautai priklausančių suverenių galių.“. 4 straipsnyje nurodyta: Aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus (mūsų išryškinta – J.J.). Taigi pagrindinis mūsų vals-

tybės juridinis dokumentas nedviprasmiškai ir labai kategoriškai akcentuoja tautos pilietinio dalyvavimo būtinybę – tiek tiesiogiai (per referendumus, plebiscitus ir pan.), tiek ir per išrinktus atstovus.

Valstybė privalo turėti:

- 1) piliečius, o ne „gyventojus“, ar kaip dabar neretai viešojoje erdvėje įvardijama, „Lietuvos žmonės“;
- 2) teritoriją, kuri priklauso tik jos piliečiams;
- 3) kultūrą (kalbą, švietimą, mokslą, meną ir t. t.).

Jei bent vieno iš šių elementų nebelieka arba „beveik nebelieka“, tai nebelieka ir valstybės. Jokių referendumų apie bet kurią iš trijų čia paminėtų požymių rengti nereikia, jei visuomenė tikrai suvokia valstybės sampratą ir jos vaidmenį savosios tautos gyvenime. Tik tai įsisaugojus galima kvalifikuotai įvertinti tokias kažkieno piktavališkai primestas diskusijas, kaip teisės dalyvauti savivaldos institucijų rinkimuose suteikimas asmenims, neturintiems šios šalies pilietybės, bet čia gyvenantiems, arba žemės pardavimas kitų valstybių piliečiams. Referendumus šiais klausimais galima siūlyti, nebent norint išsiaiškinti, kiek mūsų valstybėje dar liko pilietinės savivarbos ir sveikos nuovokos.

Tačiau Konstitucijos 119 straipsnis nuo mūsų valstybės atkūrimo jau buvo pakeistas du kartus: 1996 ir 2002 metais. Šiuo metu galioja tokia jo redakcija: „Savivaldybių tarybų nariais Lietuvos Respublikos piliečius ir kitus nuolatinius administracinio vieneto gyventojus pagal įstatymą ketveriems metams renka Lietuvos Respublikos piliečiai ir kiti nuolatiniai administracinio vieneto gyventojai.“ Tokia formuluotė suteikia teisę Lietuvos pilietybės neturintiems arba nenorintiems jos įgyti, o kartais netgi nenorintiems mūsų valstybės išvis pripažinti, bet dėl įvairių motyvų čia gyvenantiems asmenims ne tik rinkti savivaldybių tarybų narius, bet ir patiems jais tapti. Tuo metu, kai ši Konstitucija visos tautos buvo priimta, tokių formuluočių joje nebuvo. Niekas dėl tokios valstybingumui kategoriškai prieštaraujančios nuostatos tautos neatsi klausė.

Savivaldybių rinkimų įstatymo 2 straipsnio 2 dalyje pasakyta, kas „Savivaldybės tarybos nariu gali būti renkamas nuolatinis šios savivaldybės gyventojas, kuriam rinkimų dieną yra sukakę 20 metų.“. Nuolatinio gyventojų sąvoka naujausioje įstatymo redakcijoje – labai išplėsta. Tai gali būti:

- 1) asmuo, kuris savo gyvenamąją deklaravo šios savivaldybės teritorijoje;
- 2) kurio paskutinis žinomas (mūsų išryškinta – J.J.) gyvenamosios vietos adresas yra šios savivaldybės teritorijoje;
- 3) kuris savo nuolatinę gyvenamąją vietą viešu pareiškimu nurodė šios savivaldybės teritorijoje;

4) asmuo, kuris turi teisę nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje.

Tai, kad kitos valstybės piliečiams arba asmenims, neturintiems jokios pilietybės (kaip žinome, būna ir tokių), neturėtų būti suteikiama teisė rinkti savivaldybių merus, tarybų ar bent kurių kitų savivaldos institucijų narius, jokių būdu nereiškia šių asmenų diskriminacijos. Jų gyvybę, orumą ir turtą valstybės įstatymai saugo lygiai taip pat, kaip ir piliečių. Tačiau rinkimų, referendumų ir pan. teisę šie asmenys galėtų įgyti, tik gavę tos valstybės pilietybę. Šios nuostatos nesilaikymas gali sudaryti prielaidas kėsinimasi į valstybės tvarką ir jos raidos strategiją.

Bandymai įvelti visuomenę į tokias diskusijas, argumentuojant neva to reikalauja Europos Sąjunga (ES), yra visiškai nepagrįsti. Jokia ES institucija neturi viršenybės prieš valstybės – Sąjungos narės Konstituciją. Bet kurie ES Komisijos, Tarybos ar Europos Parlamento pareigūnų samprotavimai šia tema yra traktuotini tik kaip jų asmeninė nuomonė. Dažniausiai panašūs samprotavimai išplaukia tik iš tokių pareigūnų vizijos – matyti ES kaip unitarinę valstybę. Tik nuolaidžiavimas tokių pareigūnų spaudimui, rengiantis stojimui į ES, sąlygojo minėtų išlygų atsiradimą mūsų Konstitucijoje.

Ne tik Lietuvos, bet ir kitų valstybių piliečių nuostabą ir net pašaipą jau ne kartą sukėlė kai kurių mūsų centrinės valdžios institucijų – Seimo ir Vyriausybės – „uolumas“ pritarti bet kuriai vadinamųjų „eurofederalistų“ užmačiai, nežiūrint akivaizdaus jų prieštaravimo pagrindiniam valstybės įstatymui. Pavyzdžiui, anekdotiškai nuskambėjo tai, kad mūsų Seimas pirmasis iš visų ES valstybių parlamentų pritarė vadinamosios Europos Konstitucijos projektui, jo net ... neskaitęs. Tačiau šis dokumentas taip niekada ir neįsigaliojo, nes kitų ES narių parlamentai, įsigilinę į jo turinį, rado daugybę nuostatų, prieštaraujančių šių valstybių įstatymams ir net pasaulėžiūrinėms nuostatoms. Toks Lietuvos akibrokštas liudija net apie keturias aplinkybes:

- 1) valstybinio mąstymo ir tvirtos ideologinės pozicijos stoka aukščiausioje mūsų valstybės įstatymų leidybos institucijoje;
- 2) iš ankstesnių istorijos laikotarpių paveldėtas paklusnumas išoriniam spaudimui, jau ne kartą sąlygojęs labai pavojingas pasekmes mūsų valstybei ir milžiniškus praradimus;
- 3) nepagrįstos pretenzijos „pirmauti“, tapti „regiono lyderiu“, nežiūrint, ar mūsų valstybei toks pirmavimas tikrai yra reikalingas;
- 4) valdžioje atsидūrusių asmenų perdėtas susireikšminimas ir tautos pozicijos ignoravimas. Atseit, užėmus tam tikrą poziciją valstybėje, su tauta tartis jau nebebūtina. Iš čia ir išplaukia kai kurių išrinktųjų požiūris į rinkėjus, kaip į

„žmones iš gatvės“, t.y. pašalinius. Visuomenės ir išrinktųjų tarpusavio pasitikėjimą labai smarkiai ardo tokie cinizmu persunkti posakiai, kad „rinkimai baigėsi“, todėl prieš rinkimus duotų pažadų ne tik nebereikia vykdyti, bet net apie juos užsiminti.

Analogiškai turėtų būti traktuojamas ir žemės pardavimas kitos valstybės piliečiams arba jų juridiniams asmenims. Bet kuris kitos valstybės pilietybę turintis investuotojas gali, gavęs oficialų piliečių sutikimą ir tik piliečių valią atitinkantį valdžios institucijų leidimą, Lietuvoje pastatyti gamyklą, tačiau privalo suprasti, kad ta jo gamykla stovės ant jam nepriklausančios Lietuvos žemės. Tapti tos žemės savininku jis gali tik tapęs Lietuvos piliečiu. Todėl 2003 metais (taip pat ruošiantis stojimui į ES) įrašytas Konstitucijos 47 straipsnio papildymas apie tai, kad užsienio subjektai gali įsigyti nuosavybėn Lietuvos Respublikoje „žemę, vidaus vandenį ir miškus“ yra prieštaraujantis kitiems Konstitucijos straipsniams, nusakantiems valstybės teritorijos vientisumą, bei to paties straipsnio pirmajai daliai.

Reikia nustoti žongliuoti ir tokiomis populistinėmis etiketėmis, kaip „tiesioginių užsienio investicijų pritraukimas“ arba „strateginis investuotojas“. Joks kitos valstybės asmuo ir jokia užsienio kompanija neateina į Lietuvą (kaip ir į bet kurią kitą valstybę) trokšdama stiprinti jos ekonomikos ar gerinti jos piliečių gyvenimo kokybę. Vienintelis užsieniečio verslininko motyvas – jo tikėtinas pelnas. Išimtis (kai nesiekiamas pelno) gali būti tik labdaros akcija arba tarptautinė pagalba ekstremalių situacijų atveju: įvykus stichinei nelaimėi, grėsiant badui ar užkrečiamos ligos epidemijai. Tačiau nei labdaros, nei pagalbos tiekėjams nereikia įsigyti žemės valstybėje, kurios gyventojams ši parama tiekama, nes tokia veikla yra nesavanaudiška. Jei paramos siūlytojas ima derėtis, kokias privilegijas jam turėtų suteikti šalis, kuriai jis suteiktų finansinę ar techninę pagalbą, tai šiuo atveju jau tenka keisti sąvokas. Tai jau nebe parama, o prekyba (mainai) ar kitoks ekonominis bendradarbiavimas, vykdomas pagal principą: „aš – tau, tu – man“. Mainai, kaip žinia, gali būti abipusiai naudingi, tačiau jų objektu niekada negali tapti valstybės teritorija. Jos vientisumą įtvirtina Konstitucija (žr. 10 str. ir kt.) Žemės įsigijimo išimtis pasaulinėje praktikoje yra numatyta tik tų užsienio valstybių diplomatinėms tarnyboms, su kuriomis santykiai yra įteisinti abipusėmis tarptautinėmis sutartimis, ir kitiems, griežtai tarptautinėse sutartyse apibrėžtiems objektams.

1.2. Vietos bendruomenių vaidmuo valstybėje

Tauta nėra nei vienodai nusiteikusių fizinių asmenų sandauga, nei teorinė abstrakcija. Tautą sudaro

įvairios socialinės grupės, skirtingi stratifikaciniai sluoksniai (stratai), organizacijos ir teritorinės vietos bendruomenės. Visi bendruomenių interesus paliečiantys sprendimai turi būti priimami, tik nuodugniai juos aptarus ir išsiaiškinus kylančius prieštaravimus bei galimas sprendimų pasekmes piliečiams.

Valstybė, išdavusi leidimą užsieniečių veiklai, jokiū būdu negali prarasti savo suvereniteto. Leidusi užsienio kompanijai pasistatyti gamyklą, valstybė natūraliai tampa jos kapitalo dalininke, nes ta gamykla naudoja šios valstybės teritoriją. Gamyklos savininkai moka tai valstybei žemės nuomos ir kitus mokesčius. Ar valstybė pageidautų turėti tam tikrą šios gamyklos akcijų paketą, priklauso nuo susitarimo su užsienio kompanija sąlygų. Tačiau valstybė visada privalo turėti lemiamą balsą, sprendžiant tos užsieniečių gamyklos, prekybos ar paslaugų įmonės ar bet kurio kito objekto plėtros bei veiklos keitimo klausimus, nagrinėjant jo keliamos grėsmės galimybes, pavyzdžiui, oro, dirvožemio ar vandens taršą. Visada turi būti aptarta darbo vietų suteikimo šios valstybės piliečiams sąlyga. Nei ekonominiais, nei bet kuriais kitais motyvais nebūtų įmanoma pateisinti kitos valstybės objekto, kuriame dirbtų tik jos atvykę asmenys. Užsienio kompanija privalo besąlygiškai vykdyti visus tos valstybės įstatymus, taisykles ir reglamentus. Būtų visiškai absurdiška situacija, jei užsienio kompanijai priklausanti gamykla, prekybos centras ar bet kuris kitas verslo subjektas (tarptautinės visuomeninės organizacijos būstinė ir pan.) atsisakytų įsileisti valstybės, kurios teritorijoje veikia, teisėsaugos pareigūnus, gamtosaugos kontrolierius ir kt. Deja, mūsų tyrimai patvirtino, kad tokių konfliktų su užsieniečių verslininkų valdomų objektų administracijomis pastaraisiais metais pasitaikė jau ne kartą.

Pastaraisiais metais tiek mūsų, tiek ir kitų tyrėjų, o taip pat visuomeninių organizacijų bei viešojo sektoriaus institucijų surinkta informacija rodo, kad valstybės suverenumo ir jos teritorijos vientisumo principai Lietuvoje jau ne pirmi metai yra pažeidinėjami. Per juridinius arba vadinamuosius „trečiuosius“ asmenis, net nusikalstamą veiklą vykdančius mūsų piliečius, Lietuvoje žemę supirkinėja kitų valstybių piliečiai arba jų kompanijos. Jokia Lietuvos centrinės valdžios institucija apie tai informacijos arba nerenka, arba jos neteikia visuomenei. Šioje nusikalstamoje veikloje paslaugiais užsieniečių „tarpininkais“ kartais tampa ir savivaldybių administracijų tarnautojai, kurie savo sprendimų įsileisti užsienio kapitalą nederina su vietos bendruomene. Turime labai pavojingą precedentą: viešojo sektoriaus pareigūnai grubiai pažeidinėja pagrindinius savivaldos principus. Neretai tokius atvejus sąlygoja korupciniai sandėriai.

Dar viena landa nesiskaitymui su vietos bendruomene – pagrindiniu savivaldos subjektu ir veikėju –

jau yra tapusi vadinamoji ilgalaikė nuoma, kai žemės sklypas išnuomojamas 99 metams. Tiek spauda, tiek vietos bendruomenės pateikia faktus, kad sudarant tokias „nuomos“ sutartis, dalyvauja Lietuvos pilietybę turintys asmenys, neturintys jokio žemės sklypo ar kito turto. Pavyzdžiui, į savivaldybę tokiu sandėriu suinteresuoti asmenys atveda benamį bedarbį, kuris iš neįvardintų šaltinių gautais pinigais „perka“ nekilnojamąjį turtą ir netrukus jį „išnuomoja“ tuos pinigus jam davusiems asmenims. Kas po 99 metų galės išsiaiškinti tokios nusikalstamos veiklos mechanizmą, jos užsakovus, tarpininkus ir kitus naudos gavėjus?

Tokių sandėrių pasekmės – ypatingai pavojingos, ardančios bendruomenės pasitikėjimą tiek savivaldybių, tiek ir centrinių valdymo institucijų veikla. Žmonės pasijunta ignoruojami ir apgaulinėjami. Jų skundų tyrimas vilkinamas tikintis, jog bus susitaikyta su neteisėtos pareigūnų veiklos faktu. Apie kokį pilietiškumo ugdymą galima kalbėti tuo atveju, kai vietovė, kurioje gimė ir gyveno kelios kartos, yra užvaldoma kitų valstybių piliečių ir netrukus paverčiama nebetinkama gyventi vieta? Kaip turi jaustis žmonės, nebetekę tėviškės? Tokie skandalingi faktai išryškėjo Pakruojo, Kėdainių, Kelmės, Mažeikių, Marijampolės ir kitose savivaldybėse. Vienur vietos bendruomenės sugebėjo apginti savo interesus arba bent apriboti įžūlių įsibrovėlių veiklą, o kitur jos skaudžiai pralaimėjo.

Ypač ryškūs savivaldos principų pažeidimai siejami su iš Danijos atvykusių kiaulių augintojų verslo planais Lietuvoje. Lietuva dar nuo tarpukario garsėjo kaip labai kokybiškų kiaulienos ir kitų gyvulininkystės produktų eksportuotoja. Mūsų apklausos metu paaiškėjo, kad, pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje iki šiol yra išlikusių verslo įmonių, kurios tarpukaryje sėkmingai prekiaavo iš Lietuvos importuotais mėsos ir pieno gaminiais. Ši informacija buvo gauta iš naujosios emigrantų kartos atstovų, kurie apie tai netikėtai sužinojo Londono priemiesčio parduotuvėje. Tikėtina, kad šis atvejis nėra vienintelis.

Nėra jokių argumentų vertinti čia paminėtų Danijos verslininkų invaziją kaip neva turinčią teigiamą poveikį Lietuvos ekonomikai. Priešingai, šią veiklą lydi labai grubūs aplinkosaugos pažeidimai, oro ir dirvožemio tarša bei nesiskaitymas su vietos bendruomenių gyvybiniais interesais. Analogišką pavojų Lietuvai kelia ir įvairių užsienio kompanijų daugkartiniai ketinimai perkelti į mūsų valstybę vadinamąsias taršiasias technologijas. Kai neseniai šalia uostamiesčio pastatytos chemijos produktų gamyklos kaimynystėje gyvenanti bendruomenė ima jausti nuodingų medžiagų poveikį, prasideda ilgai trunkantys tyrimai, teismo procesai, kuriuose ši bendruomenė paverčiama sunkiai įvardijamų užsienio kapitalo subjektų ir centrinės valdžios institucijų konfliktų įkaite.

Panašūs konfliktai, kuriuose išryškėjo tiesioginė žala Lietuvai, siejami ir su jos gelmių išteklių (naftos,

durpių, kai kurių statybinių medžiagų) eksploataavimo perdavimu užsienio firmoms. Tik 2011 metų pabaigoje visuomenei paaiškėjo, kad užsienio verslininkai už, pavyzdžiui, durpių išvežimą mūsų valstybei moka pagal nepateisinamai mažus įkainius. Dar daugiau: ši užsieniečių komercinė veikla kelia vis didesnį pavojų aplinkosaugine prasme. Nors tai tęsiasi jau daug metų, bet Lietuvos visuomenė apie tokių įkainių nustatymą nebuvo informuota, niekas apie tai su ja nesitarė. Žinomas kol kas tik vienintelis atvejis, kai vietos bendruomenė (Kintuose, Šilutės r.) privertė naftos versloves eksploatuojančią užsienio kompaniją atsisakyti naujo gręžinio, kuris būtų ženkliai pabloginęs gyvenvietės aplinką.

Konstitucijos 47 straipsnyje nedviprasmiškai akcentuojama kad „Lietuvos Respublikai išimtinė nuosavybės teise priklauso: žemės gelmės (mūsų išryškinta- J.J.), taip pat valstybinės reikšmės vidaus vandenys, miškai, parkai, keliai, istorijos, archeologijos ir kultūros objektai“. Tačiau iki šiol nėra pastovios ir išsamios informacijos, kiek Lietuvoje naftos išteklius eksploatuojančios užsienio kompanijos yra per visą savo veiklos laiką tos naftos jau išsiurbusios ir kaip už tai apmokama Lietuvai. Argumentai, kad Lietuva nepajėgi pati eksploatuoti savo gelmių turtą, yra visiškai neįtikinami, nes per du dešimtmečius praktiškai nieko nepadaryta, kad tokie pajėgumai atsirastų. Negaudama išsamios informacijos, visuomenė jaučiasi nustumta nuo šių, strategiškai svarbių sprendimų formavimo. Tokias atvejais visuomenei visada kyla įtarimų, kad šioje veikloje gali būti ne tik aplaidumo ir neūkiškumo, bet ir korupcijos ar kitos nusikalstamos veiklos apraiškų.

Visi šie probleminiai reiškiniai leidžia užduoti tokius klausimus:

1. Kuri Lietuvos teritorijos dalis jai faktiškai jau nebepriskaito?
2. Kurie Lietuvos gelmių ištekliai eksploatuojami, nesiskaitant su valstybės ūkio ir visuomenės interesais?
3. Kuriais atvejais užsienio firmų atėjimas į Lietuvą tampa veiksmu, išvarančiu vietos bendruomenės iš jų gimtųjų vietų ir kodėl faktiškai niekas šių bendruomenių interesų mūsų valstybėje neapgina?
4. Kaip atkurti bendruomenių – visuomenės nuomonės reiškėjų ir jos vienintelių teisėtą atstovų – įtaką, priimant strateginius visos valstybės, jos regionų ir savivaldos lygio sprendimus?
5. Kaip įgyvendinti demokratinei valstybei gyvybiškai svarbią nuostatą, kad kiekvienas Lietuvos pilietis jaustųsi savoje valstybėje turintis namus, t.y. giminės sodybą - tėviškę, su kuria jį sietų ne tik administraciniai, bet ir dorovi-

niai bei emociniai ryšiai? Čia kalbama apie tokią kiekvienam individualų Lietuvos kampelį, į kurį visada traukia sugrįžti - net tada, kai profesinės, šeimyninės ar kitos aplinkybės sąlygoja gyvenamosios vietos pakeitimą. Bežemis ir benamis, jokios vietovės kaip savo tėviškės negalintis įvardinti asmuo niekada negalės jaustis piliečiu. Todėl net toks apie pilietiškumo užuomazgas liudijantis reiškinys, kaip kraštiečių arba tėviškėnų sambūriai, yra labai retas, epizodiškas, gyvuojantis tik atskirų entuziastų pastangų dėka.

1.3. Tautybės ir pilietybės priešpriešos eliminavimas

32-sis Konstitucijos straipsnis skelbia: „Kiekvienas lietuvis gali apsigyventi Lietuvoje.“ Tačiau kviečiame pasižiūrėti į pagrindinius asmens tapatybę nusakančius dokumentus, naudojamus po Lietuvos įstojimo į ES, – pasą ir tapatybės kortelę. Nė viename iš jų asmens tautybė nebėra nurodyta. Kas ir kodėl iš pagrindinių dokumentų išbraukė įrašą apie tautybę ir kuo motyvuojant tai buvo padaryta, su visuomene niekada nebuvo aptarta. Kieno valia visi Lietuvos piliečiai buvo pavesti „betaučiais“, visuomenei niekada nebuvo įvardinta. Todėl šiuo metu daugelis mūsų, savo prigimtimi, kalba, kultūra ir visa savo esybe susijusių su lietuvių tauta, to negalėtume pagrįsti, naudodamiesi svarbiausiais asmens dokumentais. Esant reikalui, net negalėtume pasinaudoti aukščiau minėtu 32-uju Konstitucijos straipsniu.

Asmens priklausymas konkrečiai tautai yra neatšiejamas nuo jo gimtosios kalbos ir etninės kultūros paveldo. Tautų formavimasis ir jų raida yra ne tik etnologų, bet ir daugelio kitų socialinių bei humanitarinių mokslų (antropologijos, lingvistikos, literatūrologijos, kultūrologijos ir kt.) tyrimų objektu. Tautų vaidmenį formuojant tiek tautines, tiek daugiatautes valstybes tyrinėja istorikai, politologai, sociologai, filosofai. Tautybė buvo žymima asmens dokumentuose netgi Lietuvos aneksijos laikotarpiu. Įrašas apie tautybę, kaip taisyklė, yra būtinas, prašant vizos bei pildant dokumentus, atvykus į kitą valstybę, išskyrus ES nares, priklausančias vadinamai Šengeno erdvei. Judriame pasaulyje, kuriame turistinės kelionės iš vienos valstybės į kitą bei išvykos mokslo, verslo ar bet kuriais kitais tikslais yra tapusios moderniosios kasdienybės bruožu, asmens tautinės tapatybės ignoravimas yra visiškai nepateisinamas ir gali būti prilyginamas humanitariniam nusikaltimui.

Lietuvos viešojoje erdvėje pastaraisiais metais tautos ir tautinės priklausomybės (tautybės) sąvokas vis dažniau bandoma išstumti, jas bandant sutapatinti su pilietybės sąvoka arba pakeisti tokiais naujadarais, kaip „Lietuvos tauta“ arba jau minėtu „Lietuvos žmo-

nės“. Vytautas Rubavičius, komentuodamas strategiją „Lietuva 2030“, su neslepiaamu skausmu pažymi: „Vengiant lietuvių tautos sąvokos buvo sugalvotas ir naujadaras – Lietuvos tauta. Pastarasis visus tautiškus „subendrina“ ir šitaip ištrina politiniame pilietiškume. Esame jau ne tauta ir ne Lietuvoje gyvenančios tautos... <...> Vargu ar pavyktų vokiečius, lenkus ar anglus įtikinti kad vieni yra Vokietijos, kiti Lenkijos, o treči Anglijos tauta. Bet mūsiškiams šitai jau nerūpi.“

Ne vienas tyrėjas (tiek Lietuvoje, tiek ir kitose valstybėse), nagrinėjantis posovietinės erdvės teisinius ir socialinius pokyčius, yra pažymėjęs, kad kurdama savo Konstituciją, Lietuva pasirinko ne tautinės, o pilietinės valstybės modelį. Nors šio straipsnio tema neįpareigoja ištraukti į šią diskusiją, tačiau tenka priminti, kad „pilietinės tautos“ samprata dažniausiai yra siejama su daugiataučių valstybių formavimusi. Šia prasme gana įdomus stambios apimties kapitalinis veikalas – trijų tomų monografija „Amerikos tautybė ir Amerikos tautinė organizacija“ (*American Nationality and American National Organization*), kurios autorius – JAV lietuvis Petras Jokubka (Peter Iron Jokubka), antrasis leidimas – 1994 m. Pilietybės ir tautybės sąsajas, kitataučių Lietuvos piliečių lojalumo atsikūrusiai Lietuvos valstybei prielaidas nagrinėjo filosofas, MRU prof. Bronius Kuzmickas, panaudodamas tokias sąvokas, kaip „lenkiškai (rusiškai ir kt.) kalbantys lietuviai“.

Šiuose darbuose akcentuojama, kad tautybė nėra ir negali būti kliūtimi pilietinės visuomenės formavimuisi. Pilietinė visuomenė skatina tautinių kultūrų plėtotę. Valstybė sudaro sąlygas tiek gyventojų daugumą sudarančios tautos, tiek ir tautinių mažumų kultūros paveldo išsaugojimui, puoselėjimui bei pažangai. Konstitucijos preambulėje pažymėta, kad „LIETUVIŲ TAUTA, prieš daugelį amžių sukūrusi Lietuvos valstybę“, <...>, išsaugojo „savo dvasią, gimtąją kalbą, raštą ir papročius“. 37 straipsnis akcentuoja: „Piliečiai, priklausantys tautinėms bendrijoms, turi teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius“. 45 straipsnyje sakoma: „Piliečių tautinės bendrijos savo tautinės kultūros reikalus, švietimą, labdarą, savitarpio pagalbą tvarko savarankiškai. Tautinėms bendrijoms valstybė teikia paramą.“ 25 straipsnyje pabrėžiama, kad „Laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais - tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija.“

Tačiau kaip rodo tiek viešosios erdvės diskusijų, tiek šiai tematikai skirtų kai kurių mokslo darbų analizė, pastaraisiais metais vis dažniau bandoma įtikinti, kad šiuolaikiniame pasaulyje tautybė esą visai praranda prasmę, o tautinę kultūrą neva visiškai pakeičia globalistinės, vadinamosios populiarosios kultūros

apraiškos. Išryškėja gana keistos tendencijos, kai bandoma ignoruoti, menkinti ar net visiškai neigti net klasikinės kultūros reiškinius, aiškinant, kad tautinių kultūrų paveldas yra visiškai praradęs prasmę ir jo vieta nuo šiol tik muziejuose ir buitines kultūros objektų ekspozicijose – „skansenuose“. Primityvioji „dėžinio“ arba kičo (pseudo-etnografinio) stiliaus statyba braunasi net į UNESCO saugomų kultūros paveldo vietovių teritorijas, jau nė nekalbant apie šio statuso neturinčias etnografines gyvenvietes. Pop-kultūros kamšalai užpildo ne tik radijo ir televizijos laidas, lenda ne tik į sodybas bei privačius butus, bet ir į parodų sales, dangstydami „netradicinio“, „abstrakčiojo“, netgi „novatoriško meno“ etiketėmis, neretai peržengdami net absurdo ribas. Parodų lankytojai viliojami kvietimais susipažinti su „tapyba“, kurios autoriais pristatomos beždžionės, katės, paukščiai ir pan.

Talentingi kūrėjai jau senokai įvairiomis formomis protestuoja prieš kai kurių meno vadybininkų vis išžulesnius bandymus pristatinti visuomenei kičą ir net atvirą tyčiojimąsi iš meninės kūrybos. Prieš kurį laiką gana plačiai nuskambėjo skandalas, kai vienoje moderniojo meno parodoje buvo ruošiamasi apdovanoti autorių, pristačiusį keletą blizgančių rutulių, šio „kūrinio“ pavadinimą pateikusių lotynų kalba. Galų gale kažkam pasiteiravus, ką toks pavadinimas reiškia, paaiškėjo, kad autorius natūralistiškai atvaizdavo... dramblį išmatas. Prieš kurį laiką vienoje Lietuvos meno galerijoje buvo demonstruojamos „skulptūros“, pagamintos iš stambiai sumaltos mėsos masės, t.y. faršo. Rimtu veidu bandoma įrodinėti, kad Vilniuje, Neries pakrantėje įbetonuotas surūdijęs kablys esąs naujoviškas meno kūrinys, kurio neva nesupranta neišprususi publika. Iki šio tebegarbinantieji Eurovizijoje šeštąją vietą užėmusius Lietuvos atlikėjus, matyt, taip ir nesuapratė šių patyrusių ir gerai profesionaliosios kūrybos pagrindus įsisavinusių menininkų aiškios užuominos, kad jų pristatytoji skanduoė „Mes esame laimėtojai“ (*We are the winners*) iš tikrųjų buvo tik dainos parodija, kuria norėta atkreipti Eurovizijos konkurso rengėjų dėmesį į ryškiai smunkantį jo lygį ir vis gausesnes kičo apraiškas.

Kodėl visa tai daroma, aiškėja analizuojant vėl ir vėl kurstomas, tačiau jokio rimtesnio mokslinio pagrindimo neturinčias diskusijas apie tai, kuo skiriasi tauta ir „nacija“, tautinis ir „nacionalinis“, tautiškus ir „nacionalizmas“, šias sąvokas žūt būt bandant susieti su šovinizmo ar net nacizmo apraiškomis, apeliuojant į šurpius hitlerininkų siautėjimo vaizdinius, aprašytus beveik visų pasaulio tautų vadovėliuose. Tiesa, kažkodėl šiose pseudo diskusijose labai retai užsimeinama apie iki šiol tebesitęsiančius komunistinės ideologijos sąlygotus nusikaltimus žmonijai. Keista ir tai, kad niekinamai atsiliepiant apie tautiškumą, nuolat labai pagirtinai akcentuojamas vienos – žydų tautos

ir jos kultūros išskirtinumas. Tuo pat metu ir Lietuvos jaunimas bandomas vilioti „Europos piliečio“ ar net „pasaulio piliečio“ etiketėmis. Kuriamos „Globalios Lietuvos“ ir kitos panašios paskirties „strategijos“, kurios labai primena vyresniajai ir viduriniajai kartai gerai žinomą brežnevinę propagandą apie „proletarinį internacionalizmą“ ir apie neva atsiradusią „naują nacionalinę bendriją – tarybinę liaudį“.

1.4. Piliečio sampratos pokyčiai

Pilietinės visuomenės ugdymas posovietinėje erdvėje – vienas iš sudėtingiausių iššūkių nepriklausomybę atkūrusiems valstybėms. Totalitarinių režimų valdomuose regionuose piliečio samprata yra iškreipta, visiškai priešinga šios sąvokos turiniui. Čia piliečiai suprantami kaip asmenys, vienodai aklaai besivadovaujantys oficialiąja ideologija ir besąlygiškai vykdančys režimo primestas prievoles. Vadinamasis „tarybinis pilietis“ turėjo tikėti, kad šis režimas yra pati demokratiškiausia ir labiausiai visuomenės pažangą skatinanti santvarka. Visus, tiek centrinių, tiek vietinės valdžios institucijų darbuotojus privalomai tvarka parinkdavo valdančioji grupuotė, pasivadinusį „partija“, nors jos vidinė sandara nė iš tolo nepriminė to, ką klasikinė politologija supranta kaip partiją.

Šiai partijai nereikėjo rūpintis savo elektoratu, organizuoti kandidatų debatus ir pristatinti jų programas, kad rinkėjai galėtų pasirinkti tinkamiausią kandidatą, kadangi ši funkcija jiems nebuvo deleguota. „Komunistų ir nepartinių bloko“ kandidatus parinkdavo rajonų ir miestų partijos komitetai ar kitos jos vadovaujančios struktūros ir pristatydavo vietinėms partinėms organizacijoms, esančioms kiekvienoje įmonėje ar įstaigoje. Pastarųjų nariams, kaip taisyklė, belikdavo tik „vienbalsiai patvirtinti“ šias kandidatūras. Tik sovietmečio pabaigoje padažnėjo atvejų, kai vietiniai partijos nariai imdavo diskutuoti dėl vieno ar kito asmens tinkamumo, tačiau kandidatų sąrašo korekcijos būdavo labai retos.

Nustatytą dieną visi, turintys rinkėjo teisę, privaloma tvarka turėdavo ateiti į rinkimines apylinkes ir įmesti į urną lapelius su jame pažymėta viena pavarde. Rinkimų komisijos aktyvas ir jų paskirti talkininkai turėdavo išsiaiškinti, kodėl vienas ar kitas asmuo neatvyko balsuoti. Nuo ankstyviausio ryto pas senyvus ar sergančius asmenis būdavo siunčiami rinkimų komisijos atstovai su kilnojamomis lignonų „urnomis“. Neatvykusių balsuoti laukė nemaži nemalonumai, kurie galėjo turėti įtakos tolesnei šių asmenų profesinei karjerai (pažeminimui pareigose ir pan.). Todėl jau kitą dieną po rinkimų visos žiniasklaidos priemonės pranešdavo, kad balsavo 99,99 arba 99,98 proc. rinkėjų, kurie vieningai „atidavė savo balsus“ už jau minėto „komunistų ir nepartinių bloko“ kandidatus. Nežiūrint nieko bendro su demokratija neturinčių rin-

kimų procedūrų, tokia sistema būdavo vadinama „pačia demokratiškiausia pasaulyje“. Lietuvoje ji gyvavo beveik penkis dešimtmečius. Iki šių dienų ji berods yra išlikusi tik Šiaurės Korėjoje.

Atsiradus daugiapartinei sistemai, ryški dauguma atkurtos Lietuvos gyventojai pirmą kartą sužinojo apie tokias sąvokas, kaip partijos ideologija ir rinkiminė programa, elektoratas, rinkimų agitacija, kandidatų pristatymai visuomenei ir galimybė į vieną vietą kandidatuoti dešimčiai arba dar daugiau asmenų. Tačiau ir iki šiol gana nemaža rinkėjų dalis nežino, pavyzdžiui, kas yra mažoritarinė, proporcinė ir mišri rinkimų sistema, kandidatų reitingavimas. Daugelis tik apytiksliai orientuojasi, kaip šiuo metu finansuojama rinkimų sistema. Nemaža dalis kandidatuojančių asmenų visuomenei yra žinomi tik iš labai skirtingai juos pristatančių žiniasklaidos šaltinių. Todėl metai iš metų mažėja dalyvaujančių rinkimuose, nes gyventojai jau žino, kad jokios sankcijos už neatvykimą jiems nebegresia. Dalyvavimas rinkimuose įvardijamas tik kaip „pilietinės pozicijos“ išreiškimas, tačiau ką tai iš tikrųjų reiškia, susimąsto tik nedaugelis.

Menką rinkėjų aktyvumą sąlygoja ir kitos priežastys. Tai: sudėtinga ir nemažai daliai rinkėjų nesuprantama rinkimų sistema, kai balsuojama ne už konkrečius kandidatus, o už vadinamuosius partinius rinkėjų sąrašus. Savivaldybių rinkimų įstatymo 3-sis straipsnis „Lygi rinkimų teisė“ šią teisę taip traktuoja: „Kiekvienas rinkėjas turi vieną balsą balsuoti už kandidatų į savivaldybės tarybos narius sąrašą (toliau – kandidatų sąrašas) ar išsikėlusį kandidatą“. Visuomenėje, kurios tik apytiksliai 2 proc. rinkėjų sudaro politinių partijų nariai, tokios rinkimų teisės formuluotė tikrai negali būti laikoma lygia rinkimų teise. Nuo praėjusių metų atsiradęs leidimas kandidatuoti „save išskėlusiesiems“ šios problemos neišsprendžia, o tik sukuria dar daugiau nesusipratimų. Štai rinkimuose į Šiaulių miesto tarybą daugiausiai rinkėjų balsų (skaičiuojant nuo bendro balsavusių rinkėjų skaičiaus surinko du „save išsikėlusieji“. Tačiau po rinkimų susiformavusiai šešių partijų koalicijai jie liko visiškai neįdomūs ir praktiškai neturintys jokios įtakos sprendimų priėmimui.

Kandidatų reitingavimo esmė daugeliui yra mažai suprantama. Labai abejojama jos efektyvumu. Didelė rinkėjų dalis reitingavimo teise kol kas nesinaudoja. Rinkėjams nesuprantama, kodėl pavyzdžiui, savivaldybių tarybų rinkimuose leidžiama balsuoti tik už vienos partijos sąrašą. Labai dažnai klausama, kaip tie „partiniai sąrašai“ atsiranda, kas juos suformuoja ir patvirtina. Rinkėjams taip pat neaišku, kodėl gatvėse kabo milžiniški vieno kandidatų į savivaldybes portretai, juos nuolat rodo televizija, apie juos rašo laikraščiai, o apie kitus praktiškai nieko negirdėti. Informacijos apie kandidatų tinkamumą dirbti savivaldos institucijose beveik nėra, nes ją užgožia žinios apie

jų biografijos faktus, kurie su būsima veikla savivaldybių tarybose turi labai mažai bendro. Todėl gana daug rinkėjų atsisako balsuoti motyvuodami, kad jie šių kandidatų nepažįsta. Dar daugiau jų, ypač jaunesniųjų, net arogantiškai pabrėžia, kad „politika jie visai nesidomi“.

Mūsų tyrimai, atlikti 2007-2011 metais, taip pat patvirtino, jog didelė dalis rinkėjų yra įsitikinę, kad jų „balsas“ nieko nelemia“. Pavyzdžiui, gana daug net mūsų universiteto studentų buvo apstulbinti, kai prasidėjus rinkimų į Šiaulių miesto savivaldybę kompanijai, jie išvydo didžiulį plakatą su užrašu „Patikima komanda“. Jame šalia visuomenės pagarbą pelniusios gydytojos puikavosi asmuo, jau ne vieną kartą minėtas įvairiuose skandaluose. Tačiau rinkimams pasibaigus šiam asmeniui ir toliau buvo patikėtos tos pačios atsakingos pareigos savivaldybės administracijoje.

Tyrimai patvirtino, kad „partinių sąrašų“ sistema rinkėjai labiausiai kritikuoja kaip visiškai prieštaraujančią demokratinių rinkimų koncepcijai. Iki šiol nėra aiškios išrinktųjų asmenų periodiško (pavyzdžiui, kas ketvirtį) atsiskaitymo visuomenei sistemos. Neaišku, į ką piliečiai turi kreiptis juos dominančiais savivaldos klausimais. Praktiškai nėra ir galimybės atšaukti nesugebančius dirbti arba susikompromitavusius tarybų narius bei atsakingus savivaldybių administracijos tarnautojus.

Pilietinės visuomenės formavimuisi Lietuvoje kliudo ne tik visuomenei visiškai nepriimtina rinkimų į savivaldybių tarybas sistema, bet ir pačios mūsų visuomenės apatija ir abejingumas. Ypač tai ryšku dideliuose miestuose, kuriuose beveik nėra susiformavusių aktyvių vietos bendruomenių. Miestų gyventojams būdingas kraštutinis individualizmas ir gyvenimo privatumo fetišizavimas sąlygoja vienišumo būseną, kuri neretai sutapatinama net su savisaugos samprata. Atseit, jūs nesidomėkite manimi, o aš nesidomėsiu jumis. Labai retai pamatysite, kad daugiabučio namo gyventojai, prasilenkdami laiptinėje ar kieme, pasikalbėtų apie juos visus dominančius klausimus. Geriausiai atveju apsiribojama formaliu pasisveikinimu, vengiant pažvelgti į sutikto žmogaus akis.

Apie žmogaus vienišumą byloja plintanti „šunomanija“, kuri iš tikrųjų neturi nieko bendro su gyvūnų globa. Tarp žmonių draugų nerandantis (o neretai ir jų neieškantis ar net bijantis ieškoti) asmuo pasirenka šunį, katę ar kurį nors kitą gyvūną, kuris, jo manymu, galėtų tapti draugo (bičiulio) pakaitalu. Šuo ar katė net šeimos nuotraukose rimtu tonu pristatomi kaip „šeimos nariai“.

Su tokiu reiškinių platinimu labai glaudžiai susijusi ir vis išžulesnė vadinamosios „netradicinės orientacijos“ reiškinių propaganda. Jos sumanytojai nėra tokie „tolerantiški“ ir labiausiai trokštantys padėti asmenims, turintiems problemų, bendraujant su skirtingais

lyties individais, kaip jie bando save pristatyti visuomenei. Jie puikiausiai suvokia, kad tokios pseudo orientacijos tiesioginė pasekmė – dar spartesnis vienišumo ir gyvenimo beprasmybės plitimas moderniojoje visuomenėje. Iš daugybės šios propagandos paveiktų žmonių atimamas vienas iš didžiausių džiaugsmų – laimė auginti vaikus, stebėti jų asmenybės formavimąsi, perduoti jiems savo vertingiausią patirtį ir kultūros bei dorovės universalijas. Atimama galimybė tenkinti vieną iš pačių svarbiausių socialinių poreikių – reprodukcijos, t.y. žmonijos atsinaujinimo poreikį. Tokios propagandos skleidėjai nusitaikė į vaikus – siūlydami jiems klasikinės reprodukcijos galimybės neturintį šeimos pakaitalą – pavyzdžiui, „dviejų tėčių“ darinį, paneigiantį patį žmogaus atsiradimo žemėje faktą.

Tokios propagandos dėka savo tiesioginę prasmę praranda sportas, gamtos ir žmonijos kūrybos genijų sukurtas grožis. Kėsinami į pačius gražiausius žmogaus jausmus: meilę, ištikimybę, prierašumą, altruizmą, giminiškumą ir šeimos tradicijų tęstinumą, kuriais iš esmės remiasi patys vertingiausi pasaulio dailės, muzikos, literatūros ir kitų meno sričių kūriniai ir visa pozityvioji žmonijos būties praktika. Kai vis rūsčiau tenka konstatuoti ES valstybių (tarp jų ir Lietuvos) visuomenės senėjimą, ši propaganda siekia dar vieno aiškaus tikslo – visuotinio visuomenės senėjimo, sąlygojančio vis didesnes ekonomikos problemas, vis sunkesnę socialinės paramos našta.

Vienišus, gyvenimo prasmės suvokimą praradusius individus labai lengva valdyti. Kai jausmus pakeičia tik fiziniai dirgikliai, iškyla pavojus visai dvasinei žmogaus egzistencijai. Tokie individai tampa pačia klusniausia „darbo jėga“ ir „patrankų mėsa“. Tačiau fizinių dirgiklių poveikis būna labai trumpalaikis. Jam išnykus kyla nenumaldomas troškulys ieškoti dar kažko ekstremalesnio, nors tai būtų ir visiškai beprotybė. Todėl savo galutine esme tokia propaganda virsta absoliučiu absurdu, nes ji reiškia tiek fizinę, tiek ir moralinę žmonijos mirtį.

Naujųjų propagandistų nesustabdo tai, kad gausėja užsikrėtusių AIDS virusu ir jo sąlygojama patologija. Jų taktika vis labiau išryškina siekis pripratinti fiziškai ir psichologiškai sveikus asmenis prie lyčių tarpusavio santykius iškreipiančio gyvenimo modelio. Viešojoje erdvėje tyčiojama iš klasikinėje šeimoje gyvenančių asmenų, iš santuokos, o juo labiau iš neskatinančių tokio asmenų bendravimo modelio. Tokie asmenys apšaukiami „homofobais“, netolerantiškais ir t.t. Čia tenka atsakyti Sonatos Aleksandravičienės žodžiais: „Dievas nuo pat pradžių viską sukūrė tvarkingai: įsteigė šeimos instituciją, palaimindamas vyrą ir moterį, ir ten leisdamas gimti, augti, bręsti, mokyti ir perimti vertybes naujai kartai. Žvelgdama į biblinius laikus, matau gausias šeimas bei lakstančius

mažus vaikučius. Ir koks skausmas sukausto žmogų, negalintį jų turėti, - kitaip sakant, neturintį ateities.”

Nuo visuomenės slepiama informacija apie tai, kad „netradicinę orientaciją“ sąlygojantys biologiniai veiksniai yra ypatingai reti. Absoliučią daugumą tokių atvejų sąlygoja išorinis pašalinių asmenų poveikis, tokios propagandos užsakovų valdomos žiniasklaidos kuriami mitai arba net tiesioginis fizinis smurtas prieš asmenį, pavyzdžiui, nusikaltėlių grupuotėse ir įkalinimo įstaigose. Ryškėja ir tokios propagandos tikslas – žmonijos genofondo naikinimas, kuris sąlygotų milijardines gyvybių sunaikinimo akcijas, t.y. savo mastais toli pralenkiančias visas iki šiol žinomas genocido kompanijas, prieš kurias vadinamoji „vieno vaiko politika“ atrodytų lyg nekaltas paišdykavimas. Ši propaganda keistai susišaukia su viešojoje erdveje pasirodančiais teiginiais, kad mūsų planetoje žmonių skaičius auga per daug sparčiai, kad visiems nebeužteks išteklių, kad optimaliausias gyventojų skaičius planetoje galėtų būti apytiksliai... vienas milijardas. Taigi iš šiuo metu gyvenančių septynių milijardų, šešis milijardus žmonių, anot šios propagandos, būtų tikslinga sunaikinti.

1.5. Pilietinės asmenybės strategija

Kaip rodo per pastaruosius penkerius metus mūsų vykdytas „Asmenybės strategijos“ tyrimas, kuriuose dalyvavo per pusę tūkstančio respondentų – daugiausia mūsų universiteto studentų neakivaizdininkų ir keleto aplinkinių rajonų vietos bendruomenių aktyviausių narių – atskleidė, kad beveik 70 proc. dalyvavusių šiame tyrime, nemato prasmės dalyvauti pilietinėse akcijose. Per 56 proc. pripažino, kad dažniausiai nebalsuoja savivaldybių rinkimuose. Tik 3 proc. tyrimo dalyvių nurodė, kad yra kurios nors politinės partijos nariais. Dar įdomiau tai, kad pastarieji nesugebėjo argumentuotai paaiškinti, kodėl pasirinko šią, o ne kitą partiją. Dažniausiai nurodomi motyvai: šeimos tradicijos, draugų įtaka ir partijos lyderio arba vietinio skyriaus vadovo asmenybės poveikis. Jei vyresnieji šeimos nariai kažkada buvo TSKP nariais, tai jaunesnieji pasirinko socialdemokratų. Jei šeimoje buvo asmenų, nukentėjusių nuo sovietinio režimo arba aktyviai dalyvavusių Sąjūdžio 1988-1991 metų renginiuose, tai jie arba jų vaikai priklauso „konservatoriams“ - TS (KD).

Besidomintieji verslu mano, kad jiems artimiausia Darbo partija. Dieninio skyriaus studentai ir jaunesnieji neakivaizdininkai laiko save prijaučiančiais liberalams, tačiau negali paaiškinti, kurią susiskaldžiusių liberalų srovę jie labiau vertina. „Tvarkos ir teisingumo“ partiją daugiausia rinkosi besizavintys partijos lyderio asmenyje: žinomas lakūnas, pirmasis lietuvis, apskridęs žemės rutulį, be to, respondentų nuomone, neteisėtai pašalintas iš Prezidento posto. Daug kas jam priskiria euroskeptiko poziciją, kuri, kuo toliau,

tuo labiau populiarėja ne tik Lietuvoje.

Apklaustieji teigė, kad tarp keturių dešimčių „partijų“ nemato partijos, kuri galėtų geriausiai atstovauti jų interesus. Daugelis apklaustųjų sakėsi esą tiesiog „alergiški“ politikai. Jie tvirtino, kad net tarp vadinamųjų didžiųjų partijų nemato aiškių ideologinių skirtumų ir skirtingų praktinių programų. Partijos laikomos tik „suinteresuotųjų grupėmis“, siekiančiomis kuo daugiau savo atstovų turėti Seime, Vyriausybėje ir savivaldybių vadovų pozicijose.

Labai reikšmingus duomenis atskleidė tyrimas apie visuomenėje labiausiai paplitusius mitus ir įvaizdžius, kuriame dalyvavo 740 respondentų, kurių daugumą sudarė trijų Lietuvos universitetų – Šiaulių, Lietuvos edukologijos (buvusio VPU) ir Mykolo Romerio – studentai. Nedidelę dalį respondentų sudarė kelių rajonų vietos bendruomenių aktyvas. Straipsnio apimties neleidžia išsamiai supažindinti, kaip respondentai vertina visas aštuonias mitų grupes: elgsenos modelių vertinimus, mitus apie Lietuvą, jos teritorijos, kultūros paveldo ir lietuvių kalbos apsaugą, mitus apie šiuolaikinį verslą ir Lietuvos valdžią, šiuolaikinę religijos vaidmenį, sveiką gyvenimą, skirtingų kartų pažiūrų suderinamumą ir kt. Paaiškėjo, kad dabartinę mūsų visuomenę būtų tikslinga vadinti ne žinių, o „įvaizdžių“ visuomenę. Respondentų atsakymai parodė, kad jų asmeninę nuomonę dažniausiai lemia ne mokslo žinios, o atsitiktinė, visiškai nesusisteminta žiniasklaidos informacija, pokalbiai su šeimos nariais, draugais ir bendradarbiais. Didžiulę įtaką jų pažiūroms daro tai, ką tiksliausiai galime įvardinti gandai. Atsakymų į juos atsitiktinai sudominusius klausimus neretai skubiai ieškoma interneto „Google“ sistemoje, tačiau sugretinti ten pateiktą informaciją pritrūksta ir laiko, ir kantrybės. Todėl apie daugelį socialinių problemų respondentai turi labai subjektyvų supratimą. Tai liudija apie labai spartų diletantizmo plitimą visuomenėje.

Tyrimo dalis „Mitai apie valdžią“ parodė, kad absoliuti dauguma respondentų (beveik 97 proc.) linke sutapatinti sąvokas „valdžia“ ir „valstybė“: jei nepatiko koks nors valdžios sprendimas, tai dėl to tuojau beatodairiškai kaltinamas ne konkretus asmuo arba institucija, bet visa valstybė, Vyriausybė arba Premjeras. Nors daugumą mūsų respondentų, kaip jau minėta, sudarė universitetų studentai, išklausę sociologijos, politologijos ir pan. kursus, tačiau tyrimo metu išryškėjęs jų supratimas apie tai, kas yra politika, su šiais mokslais neturejo nieko bendro. Kaip sakoma: „teorija – sau, o nuomonė (buitinė samprata) – sau.“ Tik keli iš 740 prisiminė, kad politika yra vienas iš bazinių socialinių institutų, kurio paskirtis – visuomenės tvarkos ir saugumo užtikrinimas. Dauguma apklaustųjų nepajėgė susieti politikos ir teisės sąvokų, neatkreipė dėmesio į šių sąvokų ryšį su piliečio asmenine atsakomybe.

83,5 proc. apklaustųjų pritarė teiginiui, kad „bet kuri valdžia – visada priešiška žmogui“, o 95 proc. teigė, kad „švarios politikos iš viso nebūna“. Per 60 proc. teigė, kad „į valdžią einama iš savanaudiškų paskatų“, o dar daugiau jų buvo įsitikinę, kad „politikus objektyviai įvertinti galima tik po jų mirties“. Respondentams labai sunkiai sekėsi atskirti kasdieninį privalomą taisyklių laikymąsi nuo valdžios primestos prievartos, pavyzdžiui, suvokti būtinybę laikytis eismo taisyklių o ypač neviršyti leistino greičio, mokėti mokesčius, netoleruoti veiksų, darančių žalą valstybės biudžetui.

Grupiniai pokalbiai, organizuoti užpildžius tyrimo „Mitai apie asmenybę ir visuomenę“ lapus, atskleidė didžiulį atotrūkį tarp oficialiai deklaruojamų piliečio poreikių ir kasdieninės elgsenos. Pavyzdžiui, vertindami tokį dar visai neseniai labai paplitusį reiškinį, kaip asmens, išlipančio iš viešojo keleivinio transporto (mieste kursuojančio autobuso ar troleibuso), bilietuko perdavimas įlipančiam keleiviui, nemaža dalis diskusijos dalyvių įvardijo kaip pateisinamą ar net pagirtiną poelgį, kaip paslaugą kitam asmeniui, leidžiančią sutaupyti kelionėms skirtas lėšas. Pasitaikė tvirtinančių, kad tokį bilietuką jie dažniausiai perduoda senutei arba vaikui, nes pastarieji yra priskirtini prie neturtingųjų, kuriems sunkoka užsimokėti už kelionę. Turguose įvedus kasos aparatus prekiaujantiems maisto produktais, ne vienas pirkėjas atsisako jam priklausančio kvito už sumokėta pirkinį. Ką ir bekalbėti apie nelegalų kontrabandinių cigarečių, vaistų ar kuro pirkimą. Visi šie poelgiai masiškai teisinami mažais atlyginimais, dideliais akcizo mokesčiais, per daug didelėmis išlaidomis „valdžios“ išlaikymui ir t.t.

Gana reikšmingas aplinkybes, turinčias įtakos pilietiškumo formavimuisi, atskleidė grupinės diskusijos apie amžiaus ribą, kurią pasiekę asmenys įgyja teisę gauti pensiją. Dauguma diskusijos dalyvių pasisakė už tai, kad ši amžiaus riba nebūtų ilginama, kad būtų praplėstos galimybės išeiti į vadinamąją išankstinę pensiją ir kad visų rūšių pensijos būtų padidintos bent iki 75 proc. buvusio atlyginimo dydžio. Į klausimą, iš kur valstybės išdas galėtų gauti tam lėšų, apklausos dalyviai atsakinėjo, savo argumentų, kaip taisyklė, visiškai nesiedami su pilietine mokesčių mokėtojų atsakomybe. Ir štai auditorijai, kurios daugumą sudarė 25-35 metų amžiaus asmenys, buvo pateiktas klausimas: „Kodėl esate linkę kuo anksčiau tapti pensininkais?“. Diskusijai įgijus gana abstraktų pobūdį, buvo paminėtos šios hipotezės:

1. Gal būt norą anksčiau išeiti į pensiją sąlygoja tai, kad nemėgstate darbo, kurį dabar atliekate?
2. Gal būt norą anksčiau tapti pensininku sąlygoja netinkamai pasirinkta profesija?
3. Gal būt siekimą kuo anksčiau tapti pensininku sąlygoja silpna sveikata?

Pirmąją hipotezę daugiausia patvirtino dirbantieji samdomą darbą. Jie taip pat minėjo įtampą tarp vado ir pavaldinių, bendradarbių susvetimėjimo tendencijas, nemandagų klientų elgesį ir pan. Tarp turinčių savo verslą patvirtinusių šią hipotezę buvo žymiai mažiau, tačiau pastarieji nurodė nestabilią verslo aplinką, nesąžiningą konkurenciją, per daug didelę biurokratinę naštą. Beveik 60 proc. apklaustųjų patvirtino hipotezę apie netinkamai pasirinktą profesiją ir specialybę, kurią sąlygojo nepakankama informacija apie galimybę rinktis („nežinojau, kur stoti, ką pasirinkti“), netikėjimą savo galimybėmis norimą profesiją įgyti („abejojau, kad pavyks įstoti ten, kur norėčiau), lėšų stoką („negalėjau stoti ten, kur norėjau“) bei neatitiktumą tarp profesijos įvaizdžio ir jos tikrovės („darbas pasirodė visai ne toks, kokio tikėjaisi“). Turintieji savo verslą taip pat minėjo, kad ne vienam iš jų tai nėra jo „svajonių darbas“, bet šiuo metu nėra galimybių juo užsiimti, o kartais net trūksta ryžto keisti veiklą. Tyrimas patvirtino, kad asmeninis nepasitenkinimas darbu, kuris yra pagrindinis pragyvenimo šaltinis, turi labai didelės įtakos pilietinės pozicijos formavimuisi. Mėgstantieji savo darbą neplanuoja kuo ankstesnio išėjimo į pensiją ir žymiai rečiau yra susiformavę neigiamą požiūrį į savo valstybę.

Pilietiškumo formavimosi aplinkybių tyrimai atskleidė, kad didžiausią įtaką asmens pilietinės pozicijos susidarymui turi jo santykis su kasdienine arba dažnai jį supančia aplinka ir jo vertybių sistema. Tiek sociologijos, tiek psichologijos pagrindai rodo, kad asmuo negali jaustis emociniame vakuume – jis turi tapatinti save su šeima, bendruomene, vietoje ir pan. Tik tada galima jausti abipusį ryšį tarp artimiausios aplinkos: giminių, bendraklasių, bendradarbių, institucijų. Toks ryšys sąlygoja asmeninę atsakomybę, reakciją į išylančias problemas, poelgių pasirinkimo laisvę. Kai asmuo, nors ir turintis šeimą, nejaučia savo aiškios pozicijos joje, jis gali, pavyzdžiui, nepateisinaimai didelę savo uždarbį dalį panaudoti, nesivadovaudamas šeimos gerovės nuostata. Toks asmuo paprasčiausiai netapatina savęs su savo šeima: nejaučia savo pareigų ir atsakomybės už kitus šeimos narius. Net ir gyvendamas šeimoje, jis jaučiasi vienišas arba niekam iš jos narių neatsakingas. Pagaliau jam labai sunku suprasti, kad šeimos nario atsakomybė nėra išreiškiamą tik pinigais arba vieta bute, kur jis pasideda savo asmeninius daiktus.

Asmenybės statuso nesuvokimas sąlygoja jo elgseną darbovietėje, mokymo įstaigoje, netgi gatvėje. Daugiabučio namo gyventojas, šiukšlinantis laiptinėje, ant kiemo išpilantis nuorūkas iš savo automobilio peleninės, labai nustemba, kai toks jo elgesys apibūdinamas kaip visiškai prieštaraujantis pilietiškumui. Studentas, suglamžęs ir universiteto koridoriuje nuametęs perskaitytą reklamą, priklijuojantis iščiulptą

kramtomosios gumos gniužuliuką prie stalo krašto arba neišjungdamas šviesos, paskutinis išeidamas iš auditorijos, savęs netapatina su savo universitetu. Aišku, kad jis taip greičiausiai nedarytų sodyboje, kurios savininku yra jis pats. Tikriausiai nemestų pro automobilio lango ant savo nuosavo kiemo išgerto plastikinio butelio, nesviestų nudėvėtos padangos į savo sodo kampą. Taip galima pasielgti, tik praradus save kaip asmenybę, jau nieko iš savo gyvenimo nebesitikint.

Jei kam nors teko valyti neseniai įsigytą ankstesnių šeimininkų valdytos sodybos kiemą – rinkti jų išmėtytas buitines rakandų nuolaužas, traukti į žolės gelžgalius ir stiklo šukes, šveisti voratinkliais apkibusias ir pelėsiomis aptrauktas kambarių sienas, kovoti su tarakonų kolonijoms, tikriausiai niekada nepavadintų čia gyvenusių asmenų piliečiais. Ryški takoskyra tarp „mano“ ir „ne mano“ (įmonės, gatvės, kažkam kitam priklausančio miško, valstybės) ir yra pati didžiausioji kliūtis pilietiškumo sampratos formavimuisi. Nesugebantis gerbti kitų, gana dažnai negerbia ir savęs. O tada, kuo toliau, tuo labiau praranda prasmę ir gyvenimas, ir net gyvybę.

Šią prielaidą taip pat pavirtina nuo 2009 metų antrojo pusmečio mūsų vedama internetinių komentarų turinio analizė tokiuose internetiniuose laikraščiuose, kaip *alfa.lt*, *balsas.lt*, *demokratija.eu*, *Alkas.lt*. Dėl labai didelės komentarų apimties neanalizavome tinklalapio DELFI.lt. Labai ryškų komentarų turinio pasikeitimą pastebėjome internetiniame laikraštyje „Bernardinai.lt“ po to, kai ten buvo įvesta privaloma komentatorių registracija. Tai sąlygojo, kad beveik nebepasitaiko komentarų, kuriuos vartojami keiksmažodžiai, sumažėjo asmeniškų įžeidinėjimų, skirtų aptariamo straipsnio autoriui.

Nykiausią vaizdą palieka tinklalapyje „Alkas.lt“ skelbiami komentarai, kuriuos daugiausiai rašo ta pati labai nekultūringų, bet ypatingai gerą nuomonę apie save turinčių asmenų grupelė. Bene tiksliausiai šį reiškinį, vis dažniau įvardijamą kaip „chamentarai“ (nuo žodžio „chamas“) yra apbūdinęs Algirdas Patackas (2011): „Jei reikėtų sudaryti sąrašą vertybių, labiausiai devaluotų per nepriklausomybės dvidešimtmetį, pirmoje vietoje turbūt reikėtų įrašyti garbę (mūsų išryškinta - J.J.). Kitos tradicinės lietuviškos vertybės, tokios kaip darbštumas, gerumas, Justino Marcinkevičiaus ir jo gerbėjų pastangomis anais laikais pakylėtos beveik iki oficialaus rango, taip pat svetingumas, mielaširdystė ir pan. šiaip ne taip išliko, nors ir smarkiai apardytos svetimų vėjų, sujauktos vidinės sumaišties. <...> O garbę ištiko visiškai žlugimas. Įspūdis toks, kad šita sąvoka – išnykusi, šitas žodis – nebeatpažįstamas, nieko nesakantis, net gėdingas, tarsi mūsų žodyne jo išvis nebuvo.“

Norint sukurti savivaldą, reikia turėti piliečius tikraja to žodžio prasme. Kol kas Lietuvoje mes turime „gyventojus“, kurių nemaža dalis jaučiasi niekam ne-

reikalingi ir bando kažką veikti pagal savo išmanymą. Kažkas bando ūkininkauti ar plėtoti neagrarinį verslą (jų dalis ilgainiui ir taps piliečiais), o kažkas užsiima kontrabanda, emigruoja arba gyvena iš socialinės paramos ir keikia valstybę, kuri tas pašalpas jiems moka. Jiems valstybė bloga todėl, kad duoda mažas pašalpas, neparūpina darbo ir su bizūnu nestovi už nugaros per visą darbo laiką, kaip tai ne vienoje vietoje buvo „kolūkieji laikais. Dabar nebeliko brigadininko ar fermos vedėjo, kuris kasdien varytų į darbą. O patys savi mi pasirūpinti jie nėra pasirengę.

Nieko neišsprendžia (tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje, Jungtinėje Karalystėje ar vis prieštarčiau miniemoje Graikijoje) kylantys stichiški minios protestai. Dažnėjantis vandalizmas (langų daužymas, parduotuvių plėšimas, niekuo dėtų asmenų automobilių niokojimas) bei paprasčiausias nevalyvumas nuo protestuojančių atstumia tą visuomenės dalį, kuri yra pajėgi pateikti racionalius sprendimus.

2. Savivaldos sistemos kūrimo prielaidos

Kol kas Lietuvoje, kaip rodo tiek gausūs įvairių sričių mokslininkų tyrimai, tiek viešosios erdvės diskusijos, liudijančios apie vis didesnę gyventojų nepasitikėjimą politinėmis partijomis, įstatymų leidžiamąją valdžią (Seimu) ir savivaldybių institucijomis, savivaldos, tikraja šios sąvokos prasme, nėra. Dabartinių savivaldybių biudžetai ir strateginės plėtros planų įgyvendinimas daugiausia priklauso nuo centrinės valdžios institucijų sprendimų. Jokio ryškesnio nusiteikimo kurti realią savivaldą kol kas nėra nė vienos politinės partijos strategijoje. Neveltui viešosios erdvės diskusijose nuolat pabrėžiama, kad turime ne savivaldą, o vieno lygmens „vietvaldą“, kuri yra visiškai priklausoma nuo centrinės Vyriausybės. Nuo jos institucijų priklauso savivaldybių biudžetas, visi jų planai bei jų vykdymo galimybės. Pavyzdžiui, seniūnijos pagal dabartinius įstatymus nėra pilnateisiai savivaldos proceso dalyviai. Nėra sutarimo, kad savivaldos įgyvendinimas mieste (ypač didmiestyje) ir neurbanizuotoje (kaimo) vietovėje yra absoliučiai skirtingi dalykai.

Konstitucijos X skirsnyje „Vietos savivalda ir valdymas“ yra tik 6 straipsniai, nusakantys bendruosius savivaldos aspektus. Šią sistemą reglamentuoja trys įstatymai:

- 1) LR Savivaldybių rinkimų įstatymas Nr. I-532 (atnaujintas 2011-11-17);
- 2) LR Vietos savivaldos įstatymas Nr. I-533 (nauja redakcija – nuo 2012 01 01);
- 3) LR Teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymas Nr. I-558 (aktuali redakcija - nuo 2010.04.10).

Vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio „Pagrindinės šio įstatymo sąvokos“ sakoma, kad už savivaldos teisės įgyvendinimą atsakingos institucijos:

- 1) savivaldybės atstovaujamoji institucija – savivaldybės taryba, turinti vietos valdžios ir viešojo administravimo teises ir pareigas;
- 2) savivaldybės vykdomoji institucija (vykdomosios institucijos) – savivaldybės administracijos direktorius bei jos savivaldybės administracijos direktoriaus pavaduotojas (pavaduotojai), (kai ši (šios) pareigybė (pareigybės) steigiama (steigiamos) ir kai šiai (šioms) pareigybei (pareigybėms) suteikiami vykdomosios institucijos įgaliojimai), turintys viešojo administravimo teises ir pareigas. Vykdomosios institucijos vaidmens priskyrimas asmeniui – administracijos direktoriui – yra visiškai nelogiškas ir jokia viešojo administravimo praktika nepagrįstas. Padėties nekeičia tai, kad šis pareigūnas gali turėti vieną ar kelis pavaduotojus.

Vietos savivaldos įstatymo pagrindinių sąvokų sąrašė yra supainiotos renkamos institucijos, savivaldybės tarybos skiriami pareigūnai ir net visuomeniniai dariniai, pavyzdžiui, seniūnaičiai ir jų sueigos. Seniūnaičių apibrėžimas kaip „gyvenamųjų vietovių bendruomenių atstovų“ yra prieštaraujantis vietos bendruomenės ir bendruomeninės organizacijos (asociacijos) funkcijoms. Seniūnaičių kategorijos įsteigimas yra akivaizdžiai prieštaraujantis Konstitucijai, nes jokia valstybės institucija neturi teisės reikalauti, kad būtų steigiami visuomeniniai dariniai. Pastarojo meto praktika jau įrodė, kad centrinės valdžios institucijų įsikišimas į bendruomenių veiklą, reikalaujant „rinkti“ vadinamuosius seniūnaičius ir net teismais grasinant savivaldybėms už šio nurodymo nevykdymą, daug kur jau užprogramavo konfliktus tarp vietos bendruomenių ir seniūnaičių. Kiekviena bendruomenė ir iki šiol, esant reikalui, kreipdavosi į seniūnijas ir į savivaldybių tarybas tiesiogiai arba per Vietos veiklos grupes (VVG). Kadangi pagal dabar galiojančią tvarką seniūnai nėra renkami, o vietos bendruomenės neturi jokių galimybių dalyvauti juos skiriant, tai seniūnaičiai jau ne vienoje savivaldybėje yra tapę visiškai nereikalingu, t.y. pertekliu, bendruomenių veiklą dubliuojančiu arba net jai trukdančiu dariniu.

Vietos savivaldos įstatyme pateikti gyvenamųjų vietovių (miestų, miestelių ir kaimų) apibrėžimai nebeatitinka poindustrinės visuomenės pokyčių. Nusakant miesto sąvoką, nebėra jokio reikalo rašyti išlygą, kad „daugiau kaip 2/3 dirbančiųjų dirba pramonėje, verslo bei gamybinės ir socialinės infrastruktūros srityse“. Besikeičiančioje visuomenėje visiškai nelogiška reglamentuoti, kad miesteliuose „daugiau kaip pusė dirbančiųjų dirba pramonėje, verslo bei gamybinės ir socialinės infrastruktūros srityse, taip pat tradiciniai miesteliai“. Kaimiškųjų vietovių apibrėžimas pagal vadinamąjį „likutinį“ principą: „Kaimai yra kitos gyvenamosios vietovės, neturinčios miesto ir miestelio

požymių“ yra iš tikrųjų nieko konkretaus nepasakantis.

Poindustrinėje visuomenėje keičiasi tiek būsto, tiek ir darbo vietos samprata, todėl ribos tarp vietovių, kurias tradiciškai vadindavome miestiskomis arba kaimiškomis, sparčiai nyksta. Skiriamuoju gyvenviečių bruožu šiuo metu yra jų urbanizacijos lygis: teritorijos užstatymo tankis, inžinierinė infrastruktūra, gatvių ir aikščių tinklas, socialines paslaugas teikiančių institucijų išsidėstymas. Užmiesčių teritorijose formuojasi gyvenvietės, kurios sparčiai įgyja miestelių išvaizdą, o kaimuose daugėja sodybų, kurių gyventojai gana neigiamai sutiktų jų įvardijimą „kaimiečiais“, nes jų pagrindinis pragyvenimo šaltinis neturi nieko bendro su šiuolaikiniu agrariniu sektoriumi. Netgi nemaža ūkininkų dalis šalia žemės ūkio darbų užsiima amatais, techninių ir socialinių paslaugų teikimu: medžio dirbinių gamyba, agroserviso ir autoserviso paslaugomis, statybos ir remonto darbais, prekyba ir t.t. Tos pačios ūkininko šeimos ir toje pačioje sodyboje gyvenantys nariai gali būti užimti visiškai skirtinga veikla: vieni dirba agrariniame sektoriuje (laukininkystėje, gyvulininkystėje, miškininkystėje, žuvininkystėje, sodininkystėje ir t.t.), kiti užsiima veikla, kuri tradiciškai vadinama industrine, tretieji dirba viešojo sektoriaus įstaigose.

2.1. Dabartinė savivaldos samprata ir centralizacijos tendencijos

Lietuvoje funkcionuojanti vieno lygmens savivaldos sistema poindustrinės visuomenės poreikių patenkinti negali. Mūsų savivaldybės yra per didelės ir atitrūkusios nuo bendruomenių. Seniūnijos, kurios pagal dabartinę valstybės teritorijos administracinę suskirstymą daugiausia atitinka buvusius tarpukario Lietuvos valsčius, dabartinėje Vietos savivaldos įstatymo 31 straipsnyje apibūdinama kaip „savivaldybės administracijos filialas (mūsų išryškinta- J.J.), veikiantis tam tikroje savivaldybės teritorijos dalyje.“ Seniūnas pagal šio straipsnio 4 dalį yra „karjeros valstybės tarnautojas“, kurį į šias „pareigas skiria ir iš jų atleidžia savivaldybės administracijos direktorius“. Taigi įstatymas nenumato jokio seniūnijos savarankiškumo ir gyventojų galimybių įtakoti seniūnijos veiklą. Tarsi labai pavėluotas atsakas į seniai pribrendusius iššūkius ir jau įvykusias permainas naujausioje šio straipsnio redakcijoje 5-uoju punktu įrašyta: „Seniūnų interesams atstovauti valstybės institucijose ir Lietuvos savivaldybių asociacijoje gali būti (mūsų išryškinta – J.J.) steigiama Lietuvos savivaldybių seniūnų asociacija.“ Tačiau tokia asociacija jau seniai yra įsteigta ir aktyviai veikianti. Bet iki šiol mums žinomos kelios savivaldybės, kurių vadovai yra pareiškę, kad netoleruos jų seniūnų dalyvavimo asociacijoje. Paprasčiau pasakius, šių savivaldybių seniūnams asociacijos veik-

loje yra uždrausta dalyvauti. Kadangi seniūną skiria tos pačios savivaldybės administracijos direktorius, savarankiškas seniūno dalyvavimas asociacijoje gali reikšti ne ką kitą, kaip jo atleidimą iš pareigų.

Nežiūrint to, kad seniūnijos neturi jokio realaus savarankiškumo, Vietos savivaldos įstatymo 32 straipsnyje joms numatytos net 22 funkcijos, iš kurių tik viena (pagal naujausią redakciją) yra pripažinta „netekusi galios“. Seniūnas privalo vykdyti 17 pareigybinių funkcijų. Žinant, kiek tarnautojų sudaro seniūnijos personalą, sunku įsivaizduoti, kad tokio įstatymo rengėjai žino bent pagrindinius vadybos mokslo principus. Iki praėjusių metų seniūnijoms buvo pavestos 36 funkcijos. Sudėjus dabartinės seniūnijos ir atskirai seniūnui nurodytus darbus, šis skaičius išaugo iki 39, t.y. jos darbo krūvis padidėjo dar 3 punktais.

Tačiau ir tokia seniūnijos veikla nepatinka tų savivaldybių vadovams, kuriems labiausiai priimtinos centralizacijos stiprinimo tendencijos. Antai Vilniaus mieste užsimoti panaikinti didžiąją dalį miesto seniūnijų, vietoj jų įsteigiant savivaldybės biurus.

Lietuva pažeidžia Europos vietos savivaldos chartiją, nors seniai yra įsipareigojusi jos laikytis. Po nepriklausomybės atkūrimo nebuvo įvykdyta esminė valstybės administracinio - teritorinio suskirstymo reforma. Praktiškai beveik nė vienoje ES valstybėje neegzistuoja tokie „savivaldos“ dariniai, kurie administruotų didžiules teritorijas su 50-60 tūkst. ar dar daugiau gyventojų ir didžiuosius miestus, bet mažai ką galėtų spręsti savarankiškai, nes jų veiklą ribotų būtinausių poreikių neatitinkantys vietos biudžetai. Nefunkcionuojant savivaldai, nei viešojo sektoriaus institucijos, nei vietos bendruomenės negali atlikti pilietinės visuomenės ugdytojų vaidmens.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nėra jokių apribojimų, kliudančių atkurti savivaldos sistemą, užtikrinančią žymiai efektyvesnį piliečių interesų atstovavimą. Nėra joje ir įpareigojimo piliečiams, renkant savivaldybių tarybas, balsuoti tik už politinių partijų sudarytus sąrašus. Priešingai: dabartinė rinkimų į savivaldybių tarybas tvarka pažeidžia LR Konstitucijos 119 straipsnį, kuriame sakoma: „Savivaldybių tarybų nariais Lietuvos Respublikos piliečius ir kitus nuolatinius administracinio vieneto gyventojus pagal įstatymą ketveriems metams renka Lietuvos Respublikos piliečiai ir kiti nuolatiniai administracinio vieneto gyventojai, remdamiesi visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, slaptu balsavimu.“ LR Seimas privalo pilnai įvykdyti Konstitucinio teismo nutarimą, kuriame nurodyta, kad kandidatus į savivaldybių tarybas gali kelti ir visuomeninės organizacijos.

2.2. Savivaldos samprata

Dabartinės visuomenės tikslas – ieškoti praktinių sprendimų kaip išbristi iš tos labai sudėtingos situaci-

jos, kurioje atsidūrė mūsų valstybė. Norint atkurti realią savivaldą, būtina tiek centrinės valdžios institucijų politinė valia, tiek ir pačios visuomenės susitelkimas. Jokia savivalda neįmanoma, neturint pakankamai subrendusios pilietinės visuomenės, galinčios dalyvauti jos struktūrose. Kai didelę visuomenės dalį, kaip jau minėta sudaro individai, kurie nesuvokia savo vaidmens ir atsakomybės valstybėje, nerealu tikėtis, kad jie imtųsi savarankiškai spręsti savo vietovės ir bendruomenės problemas. Ypač tai aktualu valstybėms, kurių teritorija ilgą laiką buvo aneksuota, o valdžia priklausė primesto totalitarinio režimo struktūroms. Per aneksijos laikotarpį išaugo dvi naujos Lietuvos gyventojų kartos, neturinčios patirties, kaip tvarkytis nepriklausomoje valstybėje.

Nepriklausomybės paskelbimas negalėjo automatiškai užtikrinti visų gyventojų kategorijų gerovės kilimo. Kai kurių gyventojų kategorijų pragyvenimo lygio smukimas sąlygojo jų nusivylimą. Išryškėjus, kad politikų prieš rinkimus dalijami populistiniai pažadai vėliau yra nevykdomi, nusivylimą ėmė keisti visuomenės abejingumas ir apolitiškumas. Padėtį dar labiau apsunkino tai, kad vietinės valdžios vakuumu per pastaruosius du dešimtmečius pasinaudojo korupcinių ryšių tinklą sukūrusios kriminalinės struktūros, funkcionuojančios tiek Lietuvoje, tiek esančios už jos ribų, tačiau per savo statytinius įtakojančius įstatymų leidybą, ekonominę veiklą bei viešosios informacijos srautų turinį. Vėliau, net ekonomikai kylant ir gyvenimo kokybei gerėjant, nepakankamas visuomenės domėjimasis valstybės reikalais tapo viena iš didžiausių socialinių problemų. Daugeliui vis dar atrodo, kad viską už juos turi spręsti centrinė valdžia – Seimas, Vyriausybė, prezidentūra. Nesulaukę valdžios institucijų dėmesio jie, užuot pasirinkę aktyvaus socialinio protesto taktiką, tampa pastoviais socialinės paramos prašytojais arba ryžtasi emigracijai.

Savivalda – tai pilietinės visuomenės siekis ir gebėjimas spręsti atitinkamo administracinio - teritorinio vieneto socialinius, ekonominius, kultūrinius ir aplinkosauginius uždavinius, t.y. užtikrinti jo darnų subalansuotą vystymąsi, atitinkantį visos valstybės strateginius uždavinius. Savivalda remiasi atitinkamo administracinio – teritorinio vieneto vietos bendruomenių bazinių socialinių poreikių identifikavimu ir išsamia galimybių juos patenkinti analize. Savivalda grindžiama ne tik teisės aktais, bet ir doroviškai pagrįsta vertybių sistema, piliečių bendruomenės iniciatyvumu bei nuolatiniu aktyviu jos dalyvavimu.

Dabartinės situacijos analizė rodo, kad savivaldos reforma turėtų būti vykdoma dviem etapais:

- 1) pirmiausia pašalinant labiausiai gyventojų iniciatyvumą ir atsakomybę slopinančius bei pilietiškumą gniaužiančius veiksnius;
- 2) atveriant kelią esminei visos savivaldos sistemos pertvarkai.

Piliečiams turi būti užtikrinta galimybė dalyvauti priimant esminius savivaldybių nutarimus (per vietinius referendumus ir kt.). Būtina įgyvendinti tiesioginį savivaldybių tarybų narių atstovavimą bei atsakomybę juos išrinkusiems piliečiams, kiekvienam tarybos nariui skiriant konkrečią teritorinę apylinkę – seniūniją arba jos dalį. Užtikrinti pastovų savivaldos institucijų veiklos viešumą ir skaidrumą galima, įteisinant jų privalomą reguliarią atsiskaitymą piliečiams bei galimybę nedelsiant pašalinti susikompromitavusius arba nesugebančius dirbti savivaldybių tarybų narius, net nepasibaigus jų kadencijai. Demokratinių valstybių patirtis rodo, kad tikroji savivalda prasideda nuo to lygmens, kuriame žmonės vieni kitus pažįsta ir gali pasiūlyti į jos institucijas autoritetingiausius asmenis, atmesdami siaurų interesų grupių statytinius.

Pastarųjų metų praktikos analizė rodo, kad daugelį problemų būtų galima išspręsti, įgyvendinus trijų lygių savivaldą, kurią išreikštų aiškūs seniūnijos ir valsčiaus (rajono, miesto) savivaldybės funkcijų atskyrimas bei ekonomiškai pagrįstų regionų suformavimas. Daugelio socioekonominių tyrimų duomenys rodo, kad Lietuvoje efektyviausiai funkcionuotų istoriškai susiformavusi penkių regionų sistema. Regionų centrais taptų penki didieji miestai: Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Panevėžys ir Šiauliai. Regionai tarnautų kaip apibendrinantis savivaldos sistemos lygmuo, atliekantys tarpininko tarp centrinės valdžios ir piliečių vaidmenį.

Anot savivaldos problemų tyrėjos dr. Aistės Lausauskienės, Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų sistemos tobulinimo koncepcijoje numatyti šie kriterijai naujoms savivaldybėms:

- 1) bendras būsimosios savivaldybės gyventojų skaičius – vidutiniškai 15 tūkstančių gyventojų;
- 2) gyventojų skaičius būsimosios savivaldybės centre – ne mažesnis kaip 3 000;
- 3) nuotolis tarp naujos ir reformuojamos savivaldybės centrų – ne mažesnis kaip 20 km nuotolės nuo reformuojamos esamos savivaldybės centro;
- 4) savivaldybių finansinio pajėgumo įvertinimo rodiklis – ne mažiau kaip 20 proc. naujos savivaldybės biudžeto, be valstybės biudžeto dotacijų.

Belieka tikėtis, kad ši koncepcija bus pateikta visuomenės įvertinimui ir, remiantis jo rezultatais, sudaryta esminio savivaldos sistemos atkūrimo programa.

2.3. Seniūnijos vaidmuo

Pagal trijų lygių modelį seniūnija vietoje jai pirmo dabartinio – savivaldybės administracijos padalinio – statuso taptų savarankišku juridiniu asmeniu, vykdančiu jai deleguotus viešojo administravimo

funkcijas. Seniūnijos jau dabar galėtų įgyti žymiai didesnę finansinę ir ekonominę savarankiškumą, jei jų veiklos programoms būtų skiriama ne mažiau kaip 10 procentų savivaldybės biudžeto. Būtina seniūnijai suteikti administravimo teises iki šiol savivaldybių kontroliuojamoms įmonėms, įstaigoms ir organizacijoms, esančioms jai priskirtoje teritorijoje. Remdamiesi daugiau kaip 5 metus trunkančių tyrimų rezultatais siūlome:

- 1) seniūnijoms patikėjimo teise perduoti savivaldybei priklausančius butus, namus ir kitą nekilnojamą turtą, esantį jai priskirtoje teritorijoje;
- 2) seniūnijoms perduoti valstybės socialinės paramos administravimą (socialinių paslaugų bei paramos teikimą, pašalpų mokėjimą ir kt.);
- 3) užtikrinti galimybę seniūnijoms finansiškai remti jose veikiančias bendruomenes, prisidedant prie bendrų projektų vykdymo, kadangi bendruomenės pagal panaudos sutartis valdytų seniūnijos balanse esantį turtą. Seniūnijos su vietos bendruomenėmis galėtų steigti ir aptarnauti daugiafunkcinius centrus ir juose organizuoti ikimokyklinį bei papildomą vaikų, paauglių ir jaunuolių ugdymą, įgyvendinti mokymosi visą gyvenimą programas bei teikti kitas socialines paslaugas. Savivaldybės administracijai liktų administruoti institucijas bei infrastruktūros objektus, aptarnaujančius visą savivaldybę.

Seniūnijai tampant pirmąja, t.y. pamatine savivaldos grandimi, kardinaliai keičiasi jos funkcijos. Seniūnija turėtų pastoviai analizuoti gyventojų struktūros ir verslo pokyčius jos administruojamoje teritorijoje, rūpintis teritorijos planavimu, skatinti investuotojų atėjimą ir naujų darbo vietų plėtrą, socialinių paslaugų (švietimo, sveikatos apsaugos, gyventojų saugumo, aplinkosaugos ir kt.) priartinimą prie gyventojų.

Seniūną turėtų tiesiogiai slaptu balsavimu ketveriems metams rinkti tos seniūnijos gyventojai jos teritorijoje esančiose rinkiminėse apylinkėse. Pageidautina, kad kandidatai turėtų aukštąjį universitetinį viešojo administravimo išsilavinimą ir būtų pastovūs šios teritorijos gyventojai. Būtina panaikinti antikonstitucinį, centrinės valdžios primestą sprendimą apie „seniūnaičių“ instituciją.

Atstovauti gyventojų interesus seniūną igaliojtu jos taryba, sudaryta remiantis proporcingo atstovavimo principu iš tos teritorijos rinkėjų bendrijų bei vietos bendruomenių pasiūlytų ir atviro balsavimo metu išrinktų atstovų. Tokiu būdu bus užtikrinta, kad būtų išklaudyta ir atsižvelgta į visų gyventojų, tarp jų ir neskaitytųjų grupių, vadinamųjų „mažumų“ interesus, kad jokia gyventojų grupė nebūtų diskriminuojama.

2.4. Savivaldybių tarybos

Kaip jau minėta, siūlome visus savivaldybių tarybų narius rinkti, atsisakant „partinių privilegijų“. Vietiniai (teritoriniai) partijų skyriai turėtų kelti savo kandidatus lygiomis teisėmis su nepartinių rinkėjų bendrijomis bei save išsikėlusiais asmenimis. Nedelsiant turi būti panaikintas apribojimas rinkėjams balsuoti tik už vienos partijos kandidatus. Rinkimai į savivaldybių tarybas turi būti tiesioginiai vienkartiniai, t.y. be jokių „perbalsavimų antrajame rate“.

Gana aštrios diskusijos vyksta, aptariant rinkimų į savivaldybės procedūras. Daugelis pasisako už vienmandates rinkimines apygardas, nors šiame modelyje slypi gana ryškūs pavojai demokratijai. Tačiau galimi ir kiti variantai. Pavyzdžiui, kiekvienas rinkėjas gauna 10 balsų, kuriuos gali paskirstyti savo nuožiūra, pradedant visų dešimties balsų skyrimu vienam kandidatui ir baigiant skyrimu po vieną balsą dešimčiai kandidatų. Išrinktais laikomi tie kandidatai, kurie surinko daugiausiai rinkėjų balsų pagal tai seniūnijai skirtą renkamų tarybos narių skaičių.

Esant dabartinei savivaldybių formavimo tvarkai, tiesioginiai merų rinkimai ne tik neduotų jokio teigiamo efekto savivaldybių socioekonominei plėtrai, bet net gali pasitarnauti naujų korupcijos židinių atsiradimui arba esamų įtvirtinimui. Tiesiogiai meru išrinktas asmuo, neturintis pakankamo tarybos narių skaičiaus palaikymo iš partijų atstovų sudarytoje taryboje, negalėtų vykdyti savo rinkiminės programos. Tuo tarpu meras, užsitikrinęs ryškį savo partiečių ar viešuosius bei privačius interesus supainiojusių ir į koaliciją susijungusių tarybos narių paramą, galėtų vadovautis ne demokratiniais, bet diktatoriškais metodais ir įžūliai tenkinti oligarchinių ar net kriminalinių struktūrų įgeidžius. Tačiau jei ateityje savivaldybės taryba bus formuojama, atsisakius „partinių privilegijų“, tiesioginiai mero rinkimai gali pasitarnauti demokratijos plėtrai. Nustatant mero funkcijas, būtina laikytis valdžių padalijimo principo. Meras turėtų būtų politiku, atsakingu už savivaldybės strategiją.

Po rinkimų suformuota nauja taryba turėtų skelbti konkursą savivaldybės administracijos direktoriaus pareigoms užimti. Administracijos direktorius, tarybos kadencijos metu praradęs jos pasitikėjimą, turėtų būti atleidžiamas. Pasibaigus tarybos kadencijai direktorius galėtų dalyvauti kitos kadencijos tarybos paskelbtame konkurse.

Rengiant ir įgyvendinant savivaldybių strateginės plėtros planus būtina pereiti nuo formalaus, nesusistemintais ekonominiais kriterijais grindžiamo planavimo prie į piliečių pagrindinius gyvybinius poreikius nukreiptos planų rengimo metodologijos.

2.5. Regiono taryba

Tiek teorinių šaltinių analizė, tiek ir mūsų tyrimai rodo, kad negalima pritarti dabartiniam, su visuome-

ne neapartam regionų formavimui. Šiuo metu visuomenei yra visiškai neaiškūs nei regioninio skirstymo, nei regionų administracijų formavimo principai. Neapartotos regioninių institucijų funkcijos, jų vaidmuo valstybės strateginio valdymo sistemoje, ryšiai su jų administruojamose teritorijose esančiomis savivaldos institucijomis.

Su visuomene nebuvo aptartas ir apskričių administracijų likvidavimas. Matome nepateisinamas tokios pseudo reformos pasekmes, kai likviduojant apskričių administracijas uždarinėjamos visuomenei gyvybiškai svarbios ugdymo, sveikatos apsaugos ir socialinės paramos institucijos, nutraukiamas finansavimas šiuo metu vykdomiems paveldo apsaugos projektams, stabdomas naujų projektų rengimas. Neužtikrintas apskritims priklausiusių administracinių pastatų perdavimas būsimų regionų administracijoms arba savivaldybių institucijoms. Dalies apskričių funkcijų perdavimas Vyriausybės padaliniais dar labiau nutolino piliečius nuo dalyvavimo sprendžiant visuomenei svarbius ekonominės plėtros uždavinius.

Pagal mūsų siūlomą modelį regionui turėtų vadovauti taryba, renkama tiesioginių rinkimų slapto balsavimo būdu. Pagrindinė regiono tarybos funkcija – darnus, subalansuotas visos jo teritorijos vystymasis. Taryba taptų tarpininku tarp valsčių (savivaldybių) ir centrinės Vyriausybės, atstovaujanti regiono gyventojų interesams.

Tarybos nariai kvalifikuotos daugumos principu išrenka pirmininką (viršininką). Regiono funkcijoms vykdyti sudaroma administracija, tiesiogiai atskaitinga tarybai. Vyriausybės atstovo regionui pareigybė turėtų būti panaikinta kaip perteklinė.

Savivaldos sistemos atkūrimas suteiktų piliečiams daugiau pasitikėjimo savo valstybe. Žmonės pamatytų, kad jie gali efektyviai dalyvauti sprendžiant visus valstybės raidos klausimus. Sustiprėtų visų valdymo institucijų pagarba piliečiams, Radikali savivaldos reforma sąlygotų piliečių iniciatyvumo ir aktyvumo augimą, sustiprintų visuomenės saugumo jausmą, stiprintų valstybės ekonomiką ir kultūrą, sąlygotų augantį mūsų valstybės autoritetą pasaulyje.

Išvados ir rekomendacijos:

1. Pagrindinė savivaldos sistemos efektyvumo sąlyga – visuomenės pilietiškumas. Teisę priimti savivaldos problemų sprendimus gali tik valstybės nuolatiniai gyventojai, turintieji jos pilietybę. Asmenys, neturintys Lietuvos pilietybės, tačiau gavę teisę joje tiek nuolatinei, tiek ir laikinai gyventi, privalo besąlygiškai vykdyti Lietuvos įstatymus ir kitus teisės aktus, būti lojalūs juos priėmusiai valstybei ir savo veikla prisidėti prie šios valstybės ekonomikos ir kultūros stiprinimo.

2. Referendumas dėl žemės pardavimo užsieniečiams neturėtų būti rengiamas, kaip savo turiniu prieštaraujantis konstituciniam valstybės teritorijos vientisumo principui. Įtvirtinti Konstitucijoje ir kituose įstatymuose nuostata, kad teisę įsigyti žemę Lietuvoje turi tik jos pilietybę turintys asmenys, išskyrus specialius atvejus, apibrėžančius tarptautinį bendradarbiavimą diplomatiniais santykiais ir pan.

3. Užsieniečiai, norintys investuoti Lietuvoje bei kurti savo privačias kompanijas ar kitus verslo ar kultūros objektus, savo įstaigų arba įmonių pastatus gali statyti, tik išsinuomotoje žemėje. Pradinė nuomos termino trukmė negali būti ilgesnė kaip 10 metų, tačiau paliekant galimybę nuomos sutartį pratęsti.

4. Atkurti pagrindiniuose piliečio asmens dokumentuose įrašą apie tautybę, išskyrus tuos atvejus, kai mišrių šeimų atstovai nėra dėl savo tautybės apsisprendę ir tokio įrašo nepageidauja.

5. Piliečių ir savivaldos institucijų pasitikėjimą gali sustiprinti:

1) kiekviena įregistruota vietos bendruomenė, o ten, kur jos nėra, rinkiminė apylinkė turi žinoti, į kurią išrinktąjį savivaldos institucijos narį gali kreiptis dėl šiai bendruomenei (apylinkei) iškilusių problemų;

2) periodišką (ne rečiau kaip per ketvirtį) išrinktųjų atsiskaitymas bendruomenei tiek per savivaldybės elektroninį tinklalapį ir kitas vietinės žiniasklaidos priemones, tiek tiesioginiuose susitikimuose, organizuojamuose savivaldybės ir bendruomenių (apylinčių) patalpose;

3) periodiškai (ne rečiau kaip per pusmetį) savivaldybės tarybos vadovų, komitetų pirmininkų, administracijos bei jos skyrių vadovų vieši debatai su seniūnais, vietos bendruomenių vadovais arba jų deleguotais asmenimis apie savivaldybės strateginės plėtros plano, strateginės veiklos plano, biudžeto ir teritorijos planavimo sprendimų vykdymą arba jų koregavimą;

4) galimybė atšaukti nesugebantį atstovauti rinkėjams arba susikompromitavusį savivaldybės tarybos narį, nelaukiant kadencijos pabaigos, bet ne anksčiau, kaip po vienerių metų nuo išrinkimo;

5) periodiškos (ne rečiau kaip kartą per metus) savivaldybės administracijos direktoriaus ir skyrių vadovų ataskaitos visuomenei apie jiems patikėtos veiklos turinį;

6) galimybė visuomenei pareikšti nepasitikėjimą savivaldybės administracijos tarnautojais, nekokybiškai atliekančias savo pareigas, ir įtakoti jų atleidimą iš užimamų pareigų;

7) galimybė visuomenei (bendruomenių, NVO ir pan.) atstovams stebėti konkursus į savivaldybės tarnautojų vietas, pateikti kandidatams ir konkurso komisijos nariams klausimus bei pareikšti savo nuomonę dėl kandidatų tinkamumo užimti šias pareigas.

6. Ne tik valstybės, bet ir savivaldybių lygmeniu turi būti rūpinamasi pilietiškumo ugdymu: piliečių dalyvavimas, sprendžiant aktualiausias savivaldos problemas, nuolatinis savivaldybės administruojamos teritorijos švaros palaikymas, besąlygiškas gamtosaugos reikalavimų laikymasis, savivaldybės teritorijoje esančių gamtos, istorijos ir kultūros objektų apsauga ir puoselėjimas, bendruomeniškumo ir šio savivaldos administracinio teritorinio vieneto autoriteto stiprinimas nacionaliniu ir tarptautiniu lygmeniu.

7. Viena iš svarbiausių savivaldos institucijų funkcijų – pagalba šeimoms, rūpinimasis jų būsto sąlygų ir gyvenviečių infrastruktūros tobulinimu, socialinių paslaugų prieinamumo gerinimu, pagarba ir parama šeimoms, ugdančioms savo vaikus pilietiškais ir patriotiškais, puoselėjančiais juose tėviškės jausmą, savo asmeniniu pavyzdžiu prisidedančioms prie valstybės gerovės ir visuomenės kultūros puoselėjimo.

8. Atkurti seniūnijos, kaip savivaldos juridinio asmens statusą, atitinkamai pakeičiant Vietos savivaldos įstatymą.

9. Tyrimai rodo, kad optimaliausia Lietuvoje būtų trijų lygmenų savivaldos sistema: seniūnija – savivaldybė (dabartinis rajonas arba miestas) ir regionas. Labiausiai atitinkanti šiuolaikinės socioekonominės raidos ypatumus Lietuvoje būtų penkių regionų sistema. Šių regionų centrais taptų istoriškai ir ekonomiškai pripažinti penki didieji Lietuvos miestai. Regionų įjungimas į savivaldos sistemą leistų pagaliau pradėti vykdyti regioninę politiką, skatinti darnią subalansuotą visų Lietuvos vietovių ekonominę ir sociokultūrinę raidą.

Šaltiniai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992) Teisinės informacijos centras V., 2002
2. LR Savivaldybių rinkimų įstatymas Nr. I-532 (atnaujintas 2011-11-17)
3. LR Vietos savivaldos įstatymas Nr. I-533 (nauja redakcija – nuo 2012 01 01)
4. LR Teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymas Nr. I-558 (aktuali redakcija - nuo 2010.04.10)
5. Europos Vietos savivaldos chartija. Sudaryta Strasbūre 1985 m. spalio 15 d.
6. Kelti kandidatų sąrašus savivaldos rinkimuose turi būti leista ne vien partijoms. LR Konstitucinio teismo nutarimo komentaras dėl rinkimų į savivaldybes įstatymo. BNS, 2011 gegužės mėn. 11 d.
7. Stačiokas R., Rimas J., (2002) Lietuvos savivaldybių raida ir veiklos finansavimas. Kaunas: KTU leidykla
8. Informacija iš www.savivaldybes.lt (2010): 1. Kas yra vietos savivalda? 2. Vietos savivaldos ištakos 3. Vietos savivalda atkūrus Lietuvos nepriklausomybę 4. Vietos savivalda Konstitucijoje ir įstatymuose 5. Savivaldos kertiniai akmenys 6. Savivaldybių funkcijos 8. Piliečių dalyvavimas savivaldoje 10. Išsirikome tarybą, o kas toliau ... ? 16. Vietos ir centrinės valdžios dialogas 17. Vietos savivaldos sargyboje

9. Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos 2009-10-22 peticija „Dėl sisteminių Europos vietos savivaldos chartijos pažeidimų“.
10. Peter Iron Jokubka (1994) American Nationality and American National Organization. Chicago (USA) (Išleista autoriaus lėšomis, leidykla nenurodyta)
11. Algirdas Patackas (2011). Apie garbę ir menkystę. „Kultūros barai“, 2011 m. Nr.1“
12. Vytautas Rubavičius (2011). Strategijoje „Lietuva 2030“ pamiršta Lietuva ir lietuviai? Bernardinai.lt
13. Sonata Aleksandravičienė (2011). Didelė šeima: žavesys ar vargas? Bernardinai.lt
14. Eglė Valionienė. Dienos tarp avių ir jų vilnos. www.valstietis.lt, 2012 01 28
15. Vilniaus seniūnijos bus pertvarkytos į biurus ir labiau centralizuotos. BNS, 2012.01.25.
16. Edita Jonaitytė, Aistė Lazauskienė (2011). Savivaldybių tarptautinio bendradarbiavimo situacijos analizė ir plėtros tendencijos: Šiaulių apskrities atvejis // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. 3(23), p. 6-18.
17. Jasaitis J., Šiuolaikinio Lietuviškojo kaimo vizijos kūrimas // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos, VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2008, 2 (11), p. 8-14.
18. Jasaitis J. (2010) Savivalda. Straipsnių ciklas, paskelbtas www.demokratija.eu: 1. Kodėl didėja atotrūkis tarp valdžios ir visuomenės? 2. Peržengta riba 3. Be savivaldos nebus ir valstybės 4. Reikia savivaldos, o ne jos imitacijų 5. Vietos savivaldos reformos atidėti nebegalima
19. Jasaitis J. (2011) Pilietinės visuomenės uždavinys - savivaldos sistemos atkūrimas Lietuvoje. Pranešimas LMA, 2011 m. spalio 22 d. konferencijai „Nacionalinis susitarimas dėl valstybės ateities.
20. Tadas Sudnickas. Strateginio valdymo problemos Lietuvos savivaldybėse. // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos, 2(22)
21. Savivalda //Nepartinio demokratinio judėjimo programa, priimta Vilniuje 2012 m. sausio 21 d.

Jasaitis, J.

Creation of Modern Self-Governance System in Formation of the Knowledge Society

Summary

The article deals with one of the most complicated issue of the modern social policy and public administration. After restoration of Lithuania's independence our State didn't create the optimal model of self-governance system, fitting to the needs and expectations of modern society. There are three main approaches, making the strongest impact of the modeling of self-governance system in the post-soviet region:

1. A tendency of increasing of the central government power, very strongly connected with the past experience of soviet period with well-known predominance of central authorities.

2. Very complicated formation of civil society, conditioned by the long-lasting experience of living style in the soviet and transitional period, unfavorable for successful creation of local community organizations, educating of local leaders, having reliance of the surrounding people.

3. Very strong impact of globalization and ideas of federalization among the leaders of European Union, contradictory for increasing of influence of member states and their citizens activities.

Fast intensification of the latest social activities and mass protests in the whole world shows about strong necessity of reforms in public policy and public administration. Increasing of relatively small, but powerful groups, having

the huge influence on financial and industrial sectors, also conditioned the increasing of mass poverty and social and political disjuncture.

Our researches are based on analysis of wide analysis of the latest content of mass media, questioning of different social groups representatives, especially of young, educated and socially active people, involved in political and economic activity, for example, small and medium private business as well as in international collaboration. We also have organized some scientific expeditions in the different regions of our state with the purpose to collect data about evaluation of local authorities' collaboration with communities and about proposals of active citizens for possibilities of improving of self-governance system, as well as system of election for municipalities' council members, mayors and chiefs of municipality administrations.

Our proposals, stated in the paper, encompass a model of three stage system of self-governance, rejecting of proportional elections system, based on voting for list of candidates of only one political party, strongly limiting rights of voters, as well as improvement of elected people responsibility to local community.

Keywords: self-government, public policy, public administration, social conflicts, public position.

Straipsnis recenzuotas.

Straipsnis gautas 2011 m. rugsėjo mėn., priimtas 2011 m. gruodžio mėn.

The article has been reviewed.

Received in September 2011; accepted in December 2011..